

ربی حبی

مؤلف :

پوهندوی نور احمد شاگر

زینب حبی

مؤلف :

پوهندوی نور احمد شاگر

۱۳۵۰

فهرست

مخ	مضمون
۱	لومړۍ خبرې
۵	ژبپوهنه اود هغې څانگې
۶	ژبه اولیک
۸	د انسان صوتي غړي
۱۰	د آوازونو وتونځي
۱۳	د آوازونو ډولونه
۲۵	فونیتیکس او فونیمیکس
۲۸	فونیم
۳۱	مورفیم
۳۶	مورفو فونیمیکي بدلون اود هغه ډولونه
۴۱	دیوي ژبي د مورفیمونو د معلومولو او پېلولو لاري
۵۶	لهجوي اطلس
۶۷	د لهجوي اطلس اصطلاحات
۷۰	یادونه
۷۳	ماخذونه

مختلفه ټولنيز او سياسي بنسټونه په دې برخه کې د پراخو او ډېرو
په ځانګړي توګه د ټولنيزو او سياسي بنسټونو په اړه د پراخو او ډېرو
په ځانګړي توګه د ټولنيزو او سياسي بنسټونو په اړه د پراخو او ډېرو

لومړۍ خبرې

په اوسني نړۍ کې د ژبې پوهان په دې عقیده دي چې که سړی وغواړي چې
يوه ژبه په داسې توګه تدريس کړي چې شاګرد په لږ وخت کې هغه ژبه زده کړي
نو د ضروري ده چې دغه تدريس، هم د شاګرد مورنۍ ژبې او هم د هغې ژبې چې
شاګرد يې زده کول غواړي فوښمي او مورفيمې تجزيه و سي او د دغود واک و ژبو -
ساختمان او جوړښت او نور خصوصيات په صحيح ډول سره څرګند سي، وروسته
د دغود واک و ژبو د ساختمان د مقايستې او پر تلې له مخې د هغوی د ساختمان توپيرونه
معلوم سي.

دا ځکه چې هر څه چې سړی کوم ژبه زده کوي، ځکه چې د خپلې
ژبې له ساختمان سره له کوچنيوالي څخه عادت لري نو که څه همدې په دې وپوهيږي
چې دده مورنۍ ژبه او د بله ژبه د جوړښت له مخې توپير سره لري خو بيا هم دخپل
عادت له مخې هغه مطالب چې په نوې ژبه کې يې ادا کوي دخپلې ژبې د جوړښت له مخې

ترتیبوي . اوترخوچه د ژبی شاگرد ودغو توپیر ونوته متوجه نسي او په دغه خبره
کي بڼه مشق اوتهرين ونکړي ، دنوي ژبی داستعمالولو په وخت کي په دغو برخو کي
تله غلطيو واوشتباه گانوسره مخامخ کيږي .

د بېلو بېلو ژبو ويونکي د يوې ټاکلي ژبي په زده کړه کي بېل بېل
مشکلات لري . که يوانگريزي ژبي او يودري ژبي وغواړي چه پښتو زده کړي ، ددوی
مشکلات سره يوشی ندي . د مثال په توگه د پښتو ددې دوو جملو (زه دوډی -
خورم ، ما دوډی وخوړه) په زده کړه کي پرته له فوښمي مشکلاتو څخه انگريزي
ژبی دوه مشکل لري : يوداچه دده په ژبه کي فعل د نوموړو جملو په پای کي نه راځي ،
بل داچه په انگريزي کي د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کي يوانري يوضمير (I) موجود
دی . مگر په پښتو کي دوه ضميرونه (زه ، ما) استعمالیږي اودغه هر ضمير داستعمال
ټاکلي او مشخص ځايونه لري . نوښايي چه داهر وروسته ته ور زده سي چه په
پښتو کي فعل په کور ځای کي راځي او په کوم ځای کي (زه) ووايي او په کوم ځای کي
(ما) . دري ژبی بيا د فعل په برخه کي دومره مشکلات نلري خود نوموړو ضميرونو
په برخه کي هغه مشکلات چه انگريزي ژبی يې لري دري ژبی يې هم لري . دغه رنگه
د (دازما کور دی) په برخه کي انگريزي ژبی د (زما کور) په برخه کي څه مشکل نلري .
ځکه چه دی په خپله ژبه کي هم لومړی (زما) اوبيا (کور) استعمالوي (my home) ،
خودري ژبی د مشکل سره مخامخ کيږي ، ځکه چه دی په دري ژبه کي لومړی (کور)
اوبيا (زما) وایي (خانه من) .

دغه رنگه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره يوشی ندي نو په دې

برخه کي هم د ژبي زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هر اکثره يوشی نوي .
د مثال په توگه د (ختکي) په کلمه کي انگريزي ژبی د (خ) اودري ژبی د (ت) د تلفظ
په برخه کي له مشکل سره مخامخ کيږي .

د ژبي په زده کړه کي د ژبي د بېلو بېلو لهجود توپير څخه هم ساترگی نسي پته پد لای . که
يوه ژبه خولهجي ولري نو دهغي ژبي د زده کړي په لومړي سر کي ميايي چه له نوموړو
لهجو څخه يوازي يوه لهجه انتخاب او هغه تدريس سي .

که د ژبي شاگرد وغواړي چه د يوې ژبي ټولي لهجي زده کاندې نوښه
لاسه داده چه دی لومړی يوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بيا دهغي لهجي په شمول د
نوموړي ژبي د ټولو لهجو توپيرونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چه خبري
کوي د نوموړو توپيرونو رعايت وکړي .

له نوموړي بيان څخه مطلب دادی چه دنړۍ ژبي د داخلي ساختمان
او جوړښت له مخي کټ مت يوشی ندي او يوله بله توپير سره لري . هرکله چه کومه ژبه وکړه
چاته تدريس کيږي که دهغه چا مخصوص مشکلات چه د نوموړي ژبی په زده کړه کي
پي لري په نظر کي ونیول سي نو د ژبي شاگرد کولای سي چه پر نوموړو مشکلاتو باندې په
لږ وخت کي بريالی سي او په يولږ وخت کي په صحيح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنگه چه دغه موهم وويل د ژبي د شاگرد مشکلات هغه وخت
څرگند پد لای سي چه د شاگرد د ژبي ساختمان او دهغي ژبي جوړښت چه شاگرد پي -
زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزيه او تحليل سي . دهغوی د آوازونو ډولونه ،
مورفيمونه او د مورفيمونو ترکیب او د کلام د اجزاو ترتيب او داسي نور خصوصيتونه

ژبپوهنه اود هغې ځانگي

ژبپوهنه وهغه علم ته وايي چه دهغه په ذريعه د ژبي داخلي ساختمان اوجوړښت ترڅپرني لاندې نيول کيږي اومهمې ځانگي يې دادي: تشریحي ژبپوهنه، تاریخي-ژبپوهنه اومقایسوي ژبپوهنه.

تشریحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي اومهه څانگه ده چه په هغه کې یوه ژبه بېله دې چه تاریخي بدلون او تحول یې په نظر کې ونیول سي په یوه ټاکلي اومعین وخت کې مطالعه کيږي. په تاریخي ژبپوهنه (historical linguistics) کې د ژبي هغه تاریخي تحول اوبدلون ترغوراوڅپرني لاندې نیول کيږي چه په بېلو بېلو دورو کې ورپېښ سوی وي. په مقایسوي ژبپوهنه (comparative linguistics) کې خوشې بي چه له یوې کورنۍ څخه وي یاد ژبو څو کورنۍ په مقایسوي ډول ترغور لاندې نیولې کيږي او یوله بله سره پرتله کيږي خو چه د دوی ترمنځ نژدېوالی

اواربکی څرگند سي .

په تاريخي ژبپوهنه کې د يوې ژبې مواد چه په دوو يا نړيا تو دورو کې د
د تشرېحي ژبپوهنې له مخې تهيه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقاييسوي
ژبپوهنه کې د دوو يا زياتو ژبو يا لهجوهغه مواد چه د تشرېحي ژبپوهنې له خوا راغونډ
سوي او څېړل سوي وي تر څو راندي نيول کېږي او د هغوی ورته والی معلومېږي.
نودې له امله د تاريخي او مقاييسوي ژبپوهنې پوهان او محققين د تشرېحي ژبپوهنې په
محققينو پسې مخي او هغه مواد مطالعه کوي چه د تشرېحي ژبپوهنې د پوهانو له خوا
تهيه سوي او څېړل سوي وي . مگر د تشرېحي ژبپوهنې پوهانو او محققينو ته د تحقيق
په وخت کې د تاريخي او مقاييسوي ژبپوهنې د محققينو مواد په سېنه نه ورځي .

ژبه اولیک

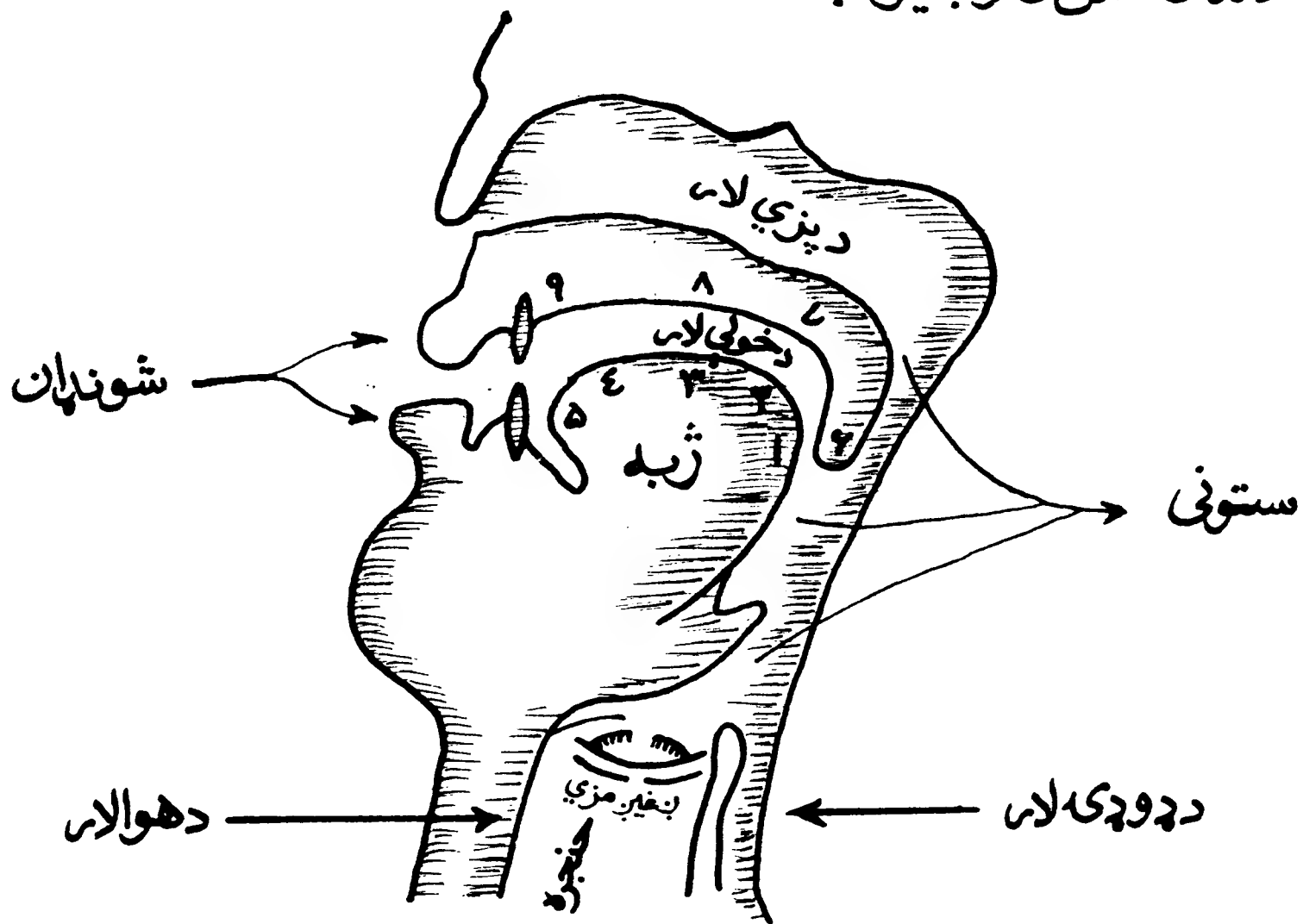
ژبه هغه آوازونه دي چه انسانان يې دخپلو افکارو او خيالو د څرگندولو په غرض تړي
خاص نظم او سيستم لاندې د صوتي غږو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې
توله په خپلو منځونو کې يوله بله سره رابطه پيدا کوي . لیک هغه سيډبولونه او علامې دي
چه د هغوی په واسطه انسانان يوله بله خپل افکار او خيالات اظهاروي . لیک په عمومي
ډول پر دوو برخو باندي وېشل کېږي : يو تصويري لیک او بل الفبايي لیک . په تصويري
لیک کې انسانان خپل فکر ونه د تصويرونو او شکلونو په واسطه څرگندوي او د آوازونو سره
کومه رابطه نلري . اما په الفبايي لیک کې د هغو آوازونو له پاره چه په خبرواترو کې

استعمال یري سیمبولونه را ورل کیري اوددغه سیمبولونو مجموعه چه دیوې ژبي-
ټول آوازونه وښيي د ژبي الفبا بلله کیري .

ژبه اولیک که څه هم یوله بله سره نږدې رابطه لري خوبیا هم ژبه پیل
شی ده اولیک پیل شی دی او باید دا دواړه سره گډ نسي . یو ژبپوهاند د ژبي اولیک
تر منځ په ښه توگه توپیر کولای سي ، خو هغه کسان چه په دې باره کي پی غور نوي کړي
ژبه اولیک دواړه یوشی بولي ، حتی کله کله ځیني خلک لیک اساس بولي او په همدې
اساس د ژبي قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده اود لیک قضاوت باید د ژبي پر اساس
وسی . همدغسي اشتباه گاني کله کله د گرامر او ژبي تر منځ هم واقع کیري . یو ژبپوهاند
هر کله چه د ژبي گرامر لیکي هېڅ کله د مورنۍ ژبي وویونکي ته دانه وایي چه داسی مه
وايه داسي ووايه . بلکه ددې پرځای چه دی د مورنۍ ژبي وڅښتن ته هدایت ورکړي
دی پخپله باید د مورنۍ ژبي له څښتن څخه هدایت واخلي ، یعنی باید پوښتنه ځني
وکړي چه تاسي څنگه وایاست ؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ
په خپله پټیا کي ضبط کړي . دا ځکه چه گرامر د ژبي له مخي لیکل کیري او ژبه د گرامر
له مخي منځ ته نه راځي . یو ژبپوهاند هېڅ وخت دا زیار نه باسي چه د ژبي ټول مواد
هر ورو تر عمومي قواعد ولاندي راوي . ځکه چه دده په نزد د گرامر د پوهانو په اصطلاح
د ژبي استثنائات هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه پی لري او استثنائات هم د ژبي
یوه مهمه برخه تشکیلوي . نو که چیري دی له هغو څخه سترگی پټی کړي یا پی په بله بڼه سره وښيي په -
حقیقت کي دی د ژبي دیوې مهمې برخي څخه سترگی پټوي اود د ژبي ددغي برخي پر حقیقي بڼه اوسا تخان باندي
پرده غوړوي ، او هغه چاته چه دده د تحقیق له مخي نوموړې ژبه مطالعه کوي نیمگري معلومات وړاندي کوي .

دائنسان صوتي غري

انسانان يوله بله خپل افکار او مطالب د آوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان يې د صوتي غړو په واسطه له خولې يا پزې او يا خولې او پزې دواړو لارو څخه را باسي د - فونيتيکس (Phonetics) او فونيمیکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې د دوي مهمې څانگې دي مطالعه کيږي . په ژبپوهنه کې يوازې هغه آوازونه تر څېړنې لاندې نيول کيږي چه په ژبه او خبرواترو کې استعمال کيږي . دادی اوس به د انسان هغه صوتي غړي چه د خبرواترو په وخت کې د آوازونو په توليدولو کې مهمه برخه لري په دې لاندې شکل کې وښيو :

په تېر شکل کې د انسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښوول سوي دي :

- ۱- ژبه : ژبه پر پنځو برخو باندې وېشل سوې ده : ۱- رېښه (root) ۲- وروستی برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ۴- د منځنۍ برخه (blade) ۵- د ژبې سر (tip).
- ۲- دخولې لورۍ برخه : ۶- ژبې (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زېږ تالو (dome) ۹- اورې (Alveolar ridge).

۳- غاښونه او شونډې

- ۴- ستونی (Pharynx) چه دوې لارې لري : یوه دخولې اوبله د پزې . که نرم تالو پورتي خواته وخوځېږي نو د پزې لار وتړله شي ، او که ژبه دنرم تالو وخواته وخوځېږي دخولې لار وتړله سي .

- ۵- بن غېږمزي (Vocal cords) : د تنفسي نل په لويه برخه کې موقعيت لري او د نړيو تار وڅخه تشکيل سوي دي . دا آواز د اکېدلو په وخت کې هوا د حنجري (larynx) له خاليگاه څخه د بن غېږمزو ترمنځ تېرېږي . که د هوا د تېرېدلو په وخت کې بن غېږمزي بيخي سره نږدې وي نو د هوا جريان يې رپوي او کوم آواز چه په دغه وخت کې توليدېږي بن غږ آواز (Voiced sound) . يې بولي ککه د (ب) يا (د) آواز .

او که بن غېږمزي لږ سره ليري وي د هوا جريان يې نسي رپولای او په دغه وخت کې يې بن غږ آواز (Voiceless sound) توليدېږي ککه د (پ) يا (ت) آواز . دغه سبب دی چه بن غېږمزي په صوتي غړو کې د پراهميت لري .

د آوازونو وټونځي

(Position of articulation)

 انسان صوتي غري دخولې په خواکي پردو وېر خو وېشل کېږي : ښورېدونکي اونه ښورېدونکي . ښورېدونکي صوتي غري (Articulators) هغه صوتي غري دي چې د آوازونو د ادا کولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي : د ژبې وړوستي، منځني اود منځني برخه، د ژبې سر او لاندې شونډه . اونه ښورېدونکي صوتي غري چې — (Point of articulation) يې بولي هغه صوتي غري دي چې د آوازونو د ادا کولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پر ځای ولاړ وي . دا صوتي غري دادي : نرم تالو، زېړ تالو، اوري، دلور و غاښونو بېخونه، دلور و غاښونو سرونه او لوړه شونډه .

هرکله چې ښورېدونکي اونه ښورېدونکي صوتي غري سره يوځای سي د آوازونو وټونځي او مخرجونه تشکيلېږي . د مثال په توګه که د ژبې سر او دلور و غاښونو بېخ سره يوځای سي نو د (ت) يا (د) مخرج تشکيلېږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره يوځای سي د (ب) يا (پ) وټونځي تشکيلېږي . که لاندني جدول چې په هغه کې د ځينو آوازونو وټونځي او د هغوی ډولونه ښوول سوي دي په غور وګورو په عمومي ډول آوازونه پر دې اساسي اولويو ډلو باندې وېشل سوي دي : انسدادې (stops)، احتکاكي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants) . اکثره هغه آوازونه چې په ژبه کې استعمالېږي له دغودرو ډلو څخه په يوه ډله کې شاملېږي .

manner of articulation داوازدا اکولوړول ↓			position of articulation داوازدا اکولوړونځي ↓			شونډيز	شونډه غاښيز	غاښيز	اوږيز	غږ ژبي	اوږي تالويز	زېږ تالويز	ږم تالويز	ژبي ييز	شونډي تالويز	کرتکيز	ستونيز
STOPS			Simple			p	p	t	t	t		x	x	q	k		ʔ
			aspirated			p ^h			t ^h				k ^h				
			glottalized			p ^ʔ			t ^ʔ				k ^ʔ				
			affricated						tʃ		ʃ						
			laterally affricated						tʃ ^l								
			Prenasalized			m ^p			n ^t								
			implosive			m ^b			n ^d								
FRICATIVES			Slit			f	f	θ					x			ɣ	h
			groove			v	v	ð					ɣ				
			lateral						s	s	ʃ						
			lateral						z	z	ʒ						
RESONANTS			lateral						ɹ		ɹ						
			nasal			m	m	n	n	ɳ	ɳ	ɳ	ɳ	ɳ			
			median			w			r		ɹ						
FLAPS									ɾ								
TRILLS									ʀ					R			

voiced : ږم

voiceless : ږم نه

انسدادی آوازونه هغه آوازونه دي چه دادا کولو په وخت کي یې مخرجه تپ -
 وتړل سي اودهوا جریان بند سي ، خود مخرجه دتړلو څخه وروسته دفعتاً مخرجه وپراښتل
 سي او په دې توگه یوانسدادی آواز تولید سي . لکه د (ت) یا (پ) آواز . دانسدادی آواز
 مهم خاصیت دادی چه دمخرج تړل یې داحتکاکي اوتنتنه لرونکو آوازونو په توگه دوام نه
 کوي . احتکاکي هغه آوازونه دي چه دهغوی دادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي
 احتکاک پېښ سي لکه د (س) یا (ز) آوازونه . تنتنه لرونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه
 دهغوی دادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي نه احتکاک پېښیږي اونه دانسدادی
 آوازونو په څېر دمخرج تړل اودفعتاً پراښتل واقع کیږي ، بلکه داهغه آوازونه دي
 چه په حنجره (larynx) کي پیدا سوي وي او وروسته دخولې او پزي په واسطه
 یو ډول اوبل ډول کیږي لکه د (ن) یا (م) آوازونه .

برسېره پر نوموړو درولو یو ډول دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو کي
 پېښیږي چه یو ډول یې پرېږدونکي (Flaps) اوبل ډول یې ریرېدونکي (trills)
 آوازونه نومیږي . پرېږدونکي هغه آوازونه دي چه دژبي دیوه ډېر چټک حرکت په
 واسطه ادا کیږي چه کله کله دیوه ډېر لنډ انسدادی آواز سره شباهت لري ، او -
 ریرېدونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه دژبي ، شونډانو یا ژبی دډېر وچټکو
 حرکتو په واسطه ادا کیږي .

د آوازونو د ولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي: کانسونينټونه او واولونه. کانسونينټ (Consonant) هغه آواز ته وايي چې د هغه داداکولو په وخت کې د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کې چې د هغه داداکولو په وخت کې له خوږې يا پزې يا د غود وار ولاړ وڅخه راوړي انسداد، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پېښ سي. لکه د (ب) يا (پ) داداکولو په وخت کې چې د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کې بندش واقع کېږي، يا لکه د (چ) يا (ج) داداکولو په وخت کې چې د ژبې او اوږې تماس د هوا په جريان کې بندش راولي. که دوه يا زيات کانسونينټونه په يوه سيلاب کې متصل سره راسي او د دوی په منځ کې واول نه وي کلسټر (cluster) يې بولي. لکه په پردی کې (پ) او (ر) او په آزمويست کې (ښ) او (ت).

واول (vowel) هغه آواز ته وايي چې د هغه داداکولو په وخت کې د صوتي غړو تر منځ داسې تماس نه پېښېږي چې د هوا په جريان کې انسداد او بندش واقع سي، خود ژبې او شونډې انود مختلفو حرکاتو له امله دخوږې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيدا کوي چې په دې توگه واولونه يوله بله پخپل منځ کې توپير پيدا کوي لکه په لاس، ډېر او سور کې د (ا، ي، و) آوازونه. د پښتو کانسونينټونه او واولونه په لاندې ډول دي:

الف : کانسونینتونه :

g	گ	ž	ژ	dz	ځ	b	ب
l	ل	z	ز	x	خ	p	پ
m	م	s	س	d	د	t	ت
n	ن	š	ش	ɖ	ډ	ʈ	ټ
ɳ	ښ	s	س	r	ر	j	ج
h	ه	g	غ	r	ړ	č	چ
		k	ک	z	ز	ts	څ

ځینې عربي کلمې په پښتو کې استعمالېږي . دغه عربي کلمې ځینې داسې عربي آوازونه لري چې په پښتو کې نسته . نو هرکله چې دا عربي آوازونه په پښتو کې تلفظ کېږي په عېمې ډول په هغو پښتو آوازونو سره تبدیلېږي چې دغو عربي آوازونو ته نږدېوالی ولري . لکه <ف> پ ، <ق> ک یاخ ، <ث> س اوداسې نور
نوموړې عربي آوازونه دادي :

ث <ث> ، ح <ح> ، ذ <ذ> ، ص <ص> ، ض <ض> ، ط <ط> ، ظ <ظ> ، ع <ع> ،
ف <ف> ، اوق <اوق> .

په ځینو ژبو کې ځینې آوازونه دي چې کله کله د کانسونینت اوکله کله د واول په ډول ادا کېږي . په پښتو کې دوه آوازونه دي چې کله کله د هجا هسته تشکیل کړي اود واول په توګه څرګند سي ، خو ځینې وخت د هجا هسته نه تشکیلوي اود کانسونینت په

ډول اداکیرې . نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W) : لکه په (کنډو = Kandāw) او (ولور = Walwār) کې .

ی (Y) : لکه په (یخی = yaxáy) او (آگی = agāy) کې .

ب : واولونه : Vowels

و	(o)	: لکه په	(نور = nor)	او	(پور = por)	کې .
و	(u)	: لکه په	(پل = pul)	او	(سور = Sur)	کې .
و	(ū)	: لکه په	(نورو = nūru)	او	(تورو = tūru)	کې لومړي واوونه ^(۱) .
ي	(i)	: لکه په	(خیر = dzir)	او	(پیر = pir)	کې .
ي	(ī)	: لکه په	(کیري = Kīzi)	کې لومړي (ي) ^(۲) .		
ې	(e)	: لکه په	(دېر = der)	او	(شمېر = šmer)	کې .
زورکې	(ə)	: لکه په	(زړه = zra)	او	(لېوه = lewa)	کې .
آيا زور	(a)	: لکه په	(اړخ = arx)	او	(سر = sar)	کې .
آ	(ā)	: لکه په	(کار = kār)	او	(آس = ās)	کې .

دادي اوس به د پښتو يو متن دکندهار . بل متن دنگرهار او يو بل متن دپېښور په لهجو
د نوموړو سيمبولونو په واسطه د ښونې په توگه وليکو . دمخه تردې چې نوموړي متنونه
ولیکو بايد وويل سي چې دخج (stress) راوړل اونه راوړل او بدلون نه يوازي په پښتو
بلکه دنړۍ په ډېرو ژبو کې دکلمو ومعنی ته تغير ورکوي . مثلاً په (پرېوتراوکنېښستم)

(۱) : په نوموړو کلمو کې داسې (ū = و) دکندهار په لهجه کې راځي . (۲) په نوموړي کلمه کې داسې (ī = ي) دکندهار په لهجه کې راځي .

کي که خج پرلومري سيلاب باندي راسي يوه معنی لري اوکله د پای پرسيلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نوځکه په لاندي متنونو کي دخج رعایت هم کوواوهغه د يوې داسي علامې (٢) په ډول د سيلابونو پر سر باندي ايږدو . داهم بايد - وويل سي چه دامتونه ځکه چي دليک له مخي ليکل سوي دي نوممکن په ځينوځايونو کي د لهجې پوره نماندگي ونه کړای سي .

د کندهار لهجه

د بناغلي بېنوا په قلم

يووازي پښتو

دالوست په يوازي پښتولیکم ، چه دبلي ژبی یو توری پکښی نسته . هوکې ادرې ښه والی هم دغه دی چه هره ژبه ښايي دومره ارته وي ، چه د ژبي څښتن هر راز د زړه وينا په خپله ژبه ويلای سي . که څه هم ژبي یو دبله و مرستي ته سره اړي دي او يوازي کومه ژبه بشپړه نه ليدله کيږي ، بيا هم ځيني ژبي له خپله ځانه دونه - وينا وي او توري لري چه څښتن يې مړني وي نو په لږ زیار د پردوله اړی څخه وزي . د عربو ژبه هغه ژبه ده چه دنړۍ د ژوندیو اولورو ژبو څخه بلله کيږي . خوسره له دغه هم ځيني پردي توري پکښي سته چه ددغي ژبي پوهاو رابڼوولي دي . دغسي هم داوسنی ژوندۍ نړۍ لوري ژبي لکه انگریزي او فرانسوي یا نوري ژبي پردي لاتیني یا یوناني توري پخپل منځ کښی لري . پارسوهم یوه خوبه

ژبه ده چه دازر کاله راهیسی د مېرنيو مشرانو تر سیوري لاندې یې روزنه کړې.
خوسره له دې د ونه روزني هم ویوازي پارسولیکوته بیچ نه لیدل کړې، اوږه
به درنه وي چه یوازي پارسولیکه شي، هر و مروبو و عړي ژبي ته اړشواوکه نه
یوه لیکه یا دوې درې لیکي به په زیارولیکلي سي.

له سبه مرغد زمونږ پښتو ژبه ډېره اړته ده. مونږ که لږ څه
زیار وکانو، نو په خپله ژبه به هر څه په یوازي پښتو ولیکو. که څه هم مونږ
اړنه یوچه هر و مروبو یوازي پښتو ولیکو. دنړۍ ټولې ژبي یوه دبلي په مرسته
بشپړه کړې، خوبیا هم داد ژبي سبه والی دی چه یوه ژبه د ونې اړته وي او-
دومره توري ولري چه دبلي ژبي له اړې څخه ووزي. دا څرگنده ده چه زمونږ پښتو
ژبه د هر څه د پاره بېل بېل توري لري او د لویو غرو په لمنو کې د سپینو پښتنو په
زړو کې ښخ دي. که څوک پلته پسي وکړي، ډېري ویناوي او ډېر توري به
وموي چه اوس نشته یا مونږ ته څرگند نه دي.

— د نوموړي مضمون فوښمیکي بڼه —

yawāzi paṣtō

*dā lwāst pə yawāzi paṣtō likām či da bāli žābi
yāw tōrāy pākṣi nāsta. hōke! da žābi ṣawālay ham
daḡā^{day} ci hāra žāba ṣāyi dūmra ārtā wi či da žābi tsastān*

har rāz da zrá wayná pə xpála žába wayálāy si. Ka tsa ham žábi yaw da bala wa mrásti ta sara ári di aw yawázi kuma žába bášpara ná lidala Kízi, byā ham dzini žábi la xpála dzána dona waynáwi aw túri larí či tsastán ye meranáy wi, no pə laz zyār da pradó la aráy tsaxa wázi.

da ʔarābu žába hága žába da či da naray da žwandáyu aw lwáru žábu tsaxa balála Kízi. xu sará la daga ham dzini pradi túri pakši stá či da dāgi žábi pohānu rāšowali di. dagási ham da osanáy žwandáy naray lwári žábi láka — angrezí aw farānsawí yā nūri žábi pradi lāteni yā yonāni túri pə xpál mándz Kši larí. pārsó ham yawa xwazá žába da či dā zar Kāla rāhisi da meranáyū māšarānu tar syóri lāndi ye rozána Kízi. xu sará la de dóna rozáni ham wa yawázi pārsó Tikálu ta bič na lidal Kízi, aw dera ba draná wi či yawázi pārsó — walikala si. harú marú ba wa ʔarabi žábi ta ar su aw ka na yawá lika yā dwe dre líki ba pə der zyār walikali si.

la ša marga zmúz paštó žába dera ártā da. muz ka láz tsa zyār wákāzu, no pə xpála žába ba har tsa pə — yawázi paštó wáliku. Ka tsa ham muz ar na yu či harú marú

ba yawāzi pašto likú. da naray tóli žabi yawa da bali pa —
 mrasta bašpara Kízi, xu byā ham dā da žabi šawālay day či
 yawa žaba dóni ártā wi aw dūmra túri wálari či da bali žabi la
 aray tsaxa wawzi. dā tsargānda da či zmúz pašto žaba da har
 tsa dapāra bel bel túri lāri aw da lūyu gró pa lamānu Kši da
 spinu paštanó pa zró Kši sax di. Ka tsók palašana pasi wākri,
 dēri waynāwi aw der túri ba wāmumi či os nāsta yā muz ta
 tsargānd ná di.

دښاغلی الفت په قلم

دنگرهار لهجه

د کوم ځای دی ؟

یو کورنۍ د لته دی ، بل په کابل کې ، بل په یو بل ځای کې . څه ځمکه په کوهدامن
 کې لري ، څه په بغلان کې ، څه په یو بل ځای کې . نغدې روپۍ یې په رشوتونو د لته
 پیلا کړې ، مگر گټه ور باندې نور بانکونه کوي په یو بل ځای کې . تډو وایه چه دی
 د کوم ځای دی ؟

مینه یې له دې خلکو سره نشته ، او د نورو ملکونو خلک ورته د پړ
 ځوان دي . د دې ځای ژبه یې نژده او په پردیو ژبو افتخار کوي . د دې وطن له
 شعراو موسیقۍ نه خوند نه اخلي او د خارجي موزیک په صفت مریزۍ نه . مونږ
 ته په نخوت او نفرت گوري او د پردیو مستخدمینو په مقابل کې د بېرته تواضع کوي .

ته ووايه چه دی دکوم خای دی ؟

دی دهیته خای نه دی ، خکله چه هر خای دده دی اوسری
ورته هر خای ویلی شي . هو ! داهغه مرغه دی چه خلور فصلونه په خلورو
ملکتونوکی تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، دیوه وطن په هواکی نه الوزي
اود وطن سرې اوتودې نه شي تېرولی .

داهغه عیاش دی چه بی له عیش و راحت نه نورخه نه پېژني او
له وطن سره هیته مینه او علاقه نلري .

مونږ هغه کسان ددې وطن بللی شو چه دوطن په کانوناوبوتوسروړکوي او په
سختو ورځوکی دوطن په کاریږي ، که څه هم پوله او پټی نلري ، او په زړه وکودلو
اوجونگړوکی اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن دهغه چا نه دی چه ددېرو
محکوقبالې پي اخیستی دي ، بلکه دهغه چا دی چه دوطن مینه یې په زړه کې ده
اوله وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فوڼمیکي بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dālta day, bal pa Kābul Ke, bal pa yaw bal dzāy
Ke. tsa dzmáKa pa Kodāmān Ke larí, tsa pa Baglān Ke, tsá
pa yaw bál dzāy Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dālta paydā

Kre , mógar gáta warbānde nor bānkúna Kawí pa yaw ba1
dzāy Ke . ta wāwāya či day da Kúm dzāy day ?

mína ye la de xálko sara nášta, aw da nóró
mulkúno xálk warta der grān di . da de dzāy žaba ye náзда aw
pa pradāyo žábo iftixār Kawí . da de watán la šer aw mosiqí
na xwānd na áxli aw da xārijí mozík pa sifāt marézi na . múnz
tapa naxwāt aw nafrāt góri aw da pradāyo mustaxdimíno pa
moqābil Ke dera tawāzó Kawí .

ta wāwāya či day da Kum dzāy day ?

day da hēts dzāy na day , dzáka či hár dzāy
da da day aw saray warta hardzāyí wayálay ši . ho ! dā haga
margá day či tsalór faslúna pa tsalóro mamlakatúno Ke terawí
aw watán náleri . watán na péžani , da yawá watán pa hawá Ke
na álwuzi aw da watán saré aw tawdé náši terawálay .

dā haga ayāš day či bé la áyš u rāhāt na
nór tsə na péžani aw la watán sara hēts mína aw alāqá náleri .
munz haga Kasān da dé watán balálay šu či da watán pa Kéno
aw búto sár warkawí aw pa séxto wrádzo Ke da watán pa Kā-
rézi , Ka tsá ham púla aw patáy náleri , aw pa zaró Kodálo aw

jongáro Ke ósi.

*ho ! zmá pa aqídá dā watán da haga čā na day
či da déro dzmáko qabālé ye axiste di, bálke da haga čā day
či da watán mína ye pa zra Ke da aw la watán sara atqá lari.*

دېښنور لهجه :

د سُر وټعويډ (۱)

يوه شپه شمر وزيوخوا جرتي قاتلان د جملې په كور ورخطا كړل . ډاكه پرېوته .
صابره او جهميله دواړه په كښې مړې شوې . شمر وزيوخوا د خپلې وزېرې او دېوډې په مرگ
دمكړېر ويراوژړا او كړه . پوليس خپل تفېش كښې ډېر په اخلاص سره كار او كړو ،
ولي هېچا هم درېښتيا و شهادت ته غاړه نه كېښوده . او نتيجه داشوه چه شمر وزيوخوا
په يوخو وځوكښې دخپل مشر ورور په خاني كېناستو . خودنا صر په بچ كېدو
يې په زړه كې غټه بوغمه پاتې شوه . په خوا او شا كلوكښې يې ډېر كوشش وړېسې
او كړو ، ولي هېڅ پته يې اونه لگېده . ماشوم ناصر دخپل وطن نه ډېر لري يو
لوی ښار ته اوړسېدو . يوه شپه چه ډېر ستړي شو ، نو چرته په يوه باغيچه كښې
د يو بينچ د پاسه اوده شو . دا باغيچه د لوی كاروباري تاجر په كور كښې وه .
سحر وختي چه د كور مالک سېت رحمان د سېل دپاره بهرتلو ، نو په باغيچه كښې

(۱) : دا مضمون د ښاغلي رشيد علي دهقان اثر او د ښاغلي جهان زيب نياز پېښوري لهجه ده .

يې دخپل كور نه خطاشوي ماشوم اوليدو چه لاهغه شان بي غه اوده پروت
وه ، بنگلي ته لار واوسره دخپل تېره بيرته هغي حاي ته راغلو چرته چه هغه -
ماشوم لاهغه شان اوده وه .

وايي چه ددې سېټ يوزوي وه چه ډېر سېنگلي وه او هم
لكه ددې ماشوم وه . دوي ته خپل مرشوي زوي ورياد شو ، د دواړو په سترگو كښي
اوسنكي وي . دواړه ساه نيولي د ماشوم په خوا كښي غلي ولاړ وو چه په دې كښي
ناصر هم له خوبه بيدار شو . او تراوتر يې كتل او بيا په رتو رتو په ژړا شو .
د سېټ تېر ناصر خپلي سينې ته جخت كړو .
دواړو ژړل ، خود واړه نه پوهېدل چه ددوي د ژړا وجه څه ده . سېټ رحمان
ناصر په غېزه كښي اوچت كړ واوسره دخپل تېره كهرې ته لاړل .

د نوموړي مضمون فوښميكی بڼه

da sró tāwíz

yawá špá Šamróz yaw so ujratí qātilān da
Jamilé pa Kor warxatá Kṛal. dāKá préwata. sābirá aw
Jamilá dwāra paké mré šwe. Šamróz da xpāle wreré aw da
budé pa mārg da makar dēr wir aw jarā óKra. pulís xpál
taftiš Ke dēr pa ixlās sara Kār óKro. wāle hēcā hum da

rištiáo šahādāt ta gāra ná Kexoda. aw natijá dā šwāčē
Šamrōz pa yaw só wrádzo Ke da xpāl mášar wrór pa xāné
Kénāsto. xo da Nāsār pa bač Kedó ye pa zra Ke gāta bogmā
pāte šwā. pa xwā u šā Kálo Ke ye dēr Košiš wārpase óKro,
wāle hēs pāta ye onālageda. māšúm Nāsār da xpāl watán na
dēr lāre yaw lwé xār ta órasedo. yawá špā či dēr stāre šo, no
čārta pa yawa bāgičā Ke da yaw binč da pāsa odā šo. dā bāgičā
da lwé Kārubārī tājir pa Kór Ke wā. sahar waxti če da Kor mālik
set̄ Rahmān da sēl da pāra bahār tló, no pa bāgičā Ke ye da xpāl
Kor na xatā šawe māšúm ólido, če lā hāga šān begāma udā prot
o. banglē ta lāro aw sarā da xpāl tabāra byērtā hage zé ta rāglo
čārta če hage māšúm lā hāga šān udā o.

Wāyi če da dé set̄ yaw zwé wo, če dēr xKúle
o aw hum láka da dé māšúm wo. dwi ta xpāl mār šāwe zwé
waryād šo, da dwāro pa stārgo Ke úxke we. dwāra sāniwāli da
māšúm pa xwā Ke gāli walār wu, če pa de Ke Nāsār hūm la
xóba bedār šo. awtār awtār ye Katāl, aw byā pa ráto ráto
pa jarā šo. da set̄ tabār Nāsār xpāle siné ta júxt Kro. dwāro
jarāl, xo dwāra ná poedāl če da dwi da jarā wāja sá da. set̄

*Rahmān Nāsar pa gega Ke učāt Kro, aw sará da xpál
tabára Kamré ta lárál.*

فونٽيکس اوفونيمکس

اثر به دهغو آوازونو مجموعه ده چه تريو خاص نظم اوسيستم
لاندې په خبرو کي استعماليزي. دا آوازونه په خوله، پزه اوستوني کي ادا کيزي او
بياله هغوی څخه کلمې او جملې جوړيزي چه په دې توگه انسانان يوله بله د
هغوی په واسطه خپل مطالب سره ادا کوي. که څوک وغواړي چه يوه داسي ژبه
مطالعه کړي چه دده نه وي زده نودی مجبور دی چه تر ټولو دځه دهغي ژبي
آوازونه مطالعه کړي. دانسان په صوتي غړو کي يوڅو محدود غړي دي چه د
آوازونو د ادا کولو په وخت کي ښوري او حرکت کوي. که سړی د نوموړو
ښورېدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کي مشق او تمرين وکړي اودهغوی
د حرکتونو په اجرا کولو کي چه د آوازونو د ادا کولو په وخت کي اجرا کيزي پوره مهارت
اواستعداد پيدا کړي، نودی کولای سي چه دهري ژبي بېل بېل آوازونه ادا کړي. دا
ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښورېدونکو صوتي غړو د حرکتو په واسطه
چه د نه ښورېدونکو صوتي غړو سره يوځای کيزي، ادا کيزي.

که سړی داسي يوفارمول راوباسي چه دهغه فارمول له
مخې د ښورېدونکي صوتي غړي حرکت اودهغه رابطه له نه ښورېدونکي صوتي

غري سره وښوول سي نوسري به وکولای سي چه ديولر دغسی فارمولو په واسطه ديوي ژبي آوازونه وښيي . اوفونيتيکي الفبا هم په حقيقت کي ددغسی فارمولو نوليوه مجموعه ده . د مثال په توگه د "ب" سيمبول دسرو حرکت ښيي چه هوا وپورتي خواته پوري وهي . دغه هوا هرکله چه له ستوني څخه وخولې ته راوړي بځيزمزي رپوي . نوموړي سيمبول (ب) داهم ښيي چه دهوادرريان په وخت کي دپزي لار ترلې وي او هوا دخولې له لاري جريان پيدا کوي ، خود شونډا نو ديوځای کېدو په واسطه يوځل بندش پيدا کوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وړي .

له نوموړي بيانه څخه څرکندېږي چه هغه آوازونه چه په خبرو کي استعمالېږي دهوادرريان او دصوتي غړو دحرکاتو او دهغوی ديوځای کېدو څخه پيدا کېږي ، چه دا ټول د فونيتيکس (Phonetics) موضوع تشکيلوي .

په فونيتيکس کي آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کېږي: يو دا چه آوازونه دښورېدو وکوصوتي غړو دحرکاتو او دښورېدو وکوصوتي غړو سره دهغوی ديوځای کېدو په ترڅ کي مطالعه سي . د فونيتيکس دا برخه آرټيکولېټوري فونيتيکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل دا چه آوازونه د آوازونو د امواجو له مخي چه وروسته تر هغه چه دصوتي غړو په واسطه ادا شي اوله خولې څخه راووزي مطالعه سي . د فونيتيکس دا برخه اکوستيک فونيتيکس (Acoustic phonetics) بلله کېږي .

فونيمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې دفونيمولو
تخذ بحث کيږي . په فونيمیکس کې فونيمونه اودهغوی تجزيه اودسته بندي تر
خپړني لاندې نیول کيږي .

فونيتیکس اوفونيمیکس د ژبپوهنې دوی څانگې دي چه په
هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کيږي . نودې له امله دوی یوله بله سره نږدې
اړیکې لري . مگر ځکه چه په فونيتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونيمیکس کې
د آوازونو بل اړخ ترخپړني لاندې نیول کيږي نو بیا یې چه دا دوی څانگې یوله
بله بېلې سره وساتلې سي اودهغوی موضوعات یوله بله سره گډ شي .

په فونيتیکس کې آوازونه د صوتي غړو د یوځای کېدو اود
هغوی د حرکاتوله مخې چه دنوموړو آوازونو د تولید په وخت کې اجرا کيږي په ډېر
دقیق ډول سره مطالعه کيږي اودهراوازله پاره یو داسې سیمبول ټاکل کيږي چه
یوازې هماغه آواز وښيي . دغسې سیمبولونه دفونيتیکي الفبا په نامه سره یادیږي .
مگر په فونيمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول دیوه آوازغړي وي
وښيي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څو الوفونه ولري (دفونیم بحث وگوري)
په فونيتیکس کې دنوموړي فونیم هر الوفون د یو بېل سیمبول په واسطه ښوول کيږي .
مگر په فونيمیکس کې دنوموړي فونیم د ټولو الوفونونو لپاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي
اودغه فونیمیکي سیمبولونه دي چه دیوې ژبې الفبا تشکیلوي . د مثال په توگه د پند
او توپ . پ گاني چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده —
(دفونیم بحث وگوري) دفونيتیکي الفباله مخې ممکن په دې ډول سره ولیکلي سي:

پند = phand ، توپ = top' . په نوموړو کلمو کې چې نوموړي دوي
 پ گاني يوفونيم تشکيلوي او دواړه د يوه فونيم الوفونونه بلل کېږي ، د هر يوه له
 پاړه بېل بېل سيمبول راځي دی . مگر د فونيم کې الفباله مخي مخکله چې نوموړي دواړي
 پ گاني د يوه فونيم غړي دي او يوفونيم تشکيلوي نو يوازې د يوه سيمبول (P)
 په واسطه ټول الوفونونه منوول کېږي او نوموړي کلمې په دې توگه ليکلي کېږي:
 پند = pand ، توپ top .

فونيم (phoneme)

که د ژبي آوازونه په ډېر دقيق ډول تر غور لاندې ونيسو ، له داسې آوازونو
 سره مخامخ کېږو چې هماغه يو آواز په بېلو بېلو ځايونو کې په بېلو بېلو ډولونو سره ادا
 کېږي . د مثال په توگه د (پ) آواز د (پند) يا (پل) په کلمو کې د غسې نه
 ادا کېږي لکه د (توپ) يا (چپ) په کلمو کې . ځکه چې د لومړي ډول د وکلمو د (پ) د
 ادا کولو په وخت کې له (پ) سره يوڅه هوا په شدت سره را وځي او په دې ډول يو
 نفسي آواز (aspirated sound) ځنې جوړېږي . مگر د وروستني ډول د وکلمو
 د (پ) د ادا کولو په وخت کې د هوا جريان په دووې شدت سره نه را وزي چې يو
 نفسي آواز ځنې جوړېږي . دا حقيقت به هلته په ښه ډول څرگند سي چې
 د يوه کاغذ پاڼه و خولې ته نږدې ونيسو يو ځل لومړۍ دوي کلمې (پند او پل) او
 بيا دوهمې دوي کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توگه به ښکاره سي چې د-

لومړيو کلمو د (پ) داداکولو په وخت کې د کاغذ پاڼه د هوا د جريان څخه ځکه چې شدت لري متاثره کېږي، او ښوري. مگر د وروستنيو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کې ځکه چې د هوا جريان بندېږي نو کاغذ هم نه متاثره کېږي او نه يې سي ښور ولاي. دغه رنگه (د) يوانسدادې بڼه غڼ آواز دی چې د هغه داداکولو په وخت کې بڼه مخزې پېږي او د دغه آواز بڼه غڼتوب سبب گرځي. مگر په داسې کلمو کې لکه (دود) يا (درد) لومړي دالونه چې د دغو کلمو په سر کې راغلي دي هماغسې نه اداکېږي لکه د نوموړو کلمو وروستني دالونه. يعنې لومړي دالونه ډېر بڼه غڼ (voiced) دي او وروستني دالونه لږ بڼه غڼ دي. په انگرېزي کې (S) چې د ځينو مفردو نومونو په پای کې راسي جمع ځنې جوړېږي مگر تلفظ يې يو ډول ندی. د مثال په توګه (S) په داسې کلمو کې لکه: (books) يا (lips) په (س) سره اداکېږي، خو په داسې کلمو کې لکه (eggs) يا (hands) په (ز) سره تلفظ کېږي.

د پښتو د لومړي مثال څخه څرګندېږي چې که په پښتو ژبه کې (پ) د کلمې په سر کې راسي او حرکت ولري (وروسته يې واول راغلی وي) نفسي آواز ځنې جوړېږي او که په پای کې راسي بې نفسه آواز ځنې - جوړېږي. دغه رنگه د پښتوله دوهم مثال څخه څرګندېږي چې که دال د کلمې په سر کې تر واول د مخه راسي بڼه غڼتوب يې ډېر وي او که په پای کې راسي بڼه غڼتوب يې لږ وي. او د انگرېزي ژبې په مثال کې د books او lips په کلمو کې ځکه چې (S) په بې بڼه آوازونو (K او P) پسې راغلی دی نو

ٻي ٻڌڻ (voiceless) يعني پھ (س) سرھ تلفظ ڪري اود hands او eggs
 پھ ڪلمو کي ڇڪھ ڇھ (S) پھ ٻڌڻو آواز وٺو (d او ڊ) پسي راڱلي دي نوڻ
 يعني پھ (ز) سرھ تلفظ ڪري!!

له پورتنی بیانہ شخه یو بل تهکی هم خرکندیري .
 هغه داچه آوازونه په یوه ژبه کې کله کله د موقعیت له امله توپیر پیدا کوي او کله
 بیا دخپل د مخنی یا وروستني محیط شخه متاثره کیري . او مخکه چه دنړی ژبی د
 ساختمان او آوازونو له امله یوله بله سره توپیر لري نو هغه عوامل چه د هغوی پر
 آوازونو باندي تاثیر کوي هم توپیر لري او یوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه
 چه په حقیقت کې یو آواز وي مگر د ځینو عواملو په نسبت کله یو ډول او کله بل ډول
 تلفظ کیري د ژبپوهنی علما (د ژبي د عناصرو د استعمال مشخصوالی =
 Complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنیو مثالونو
 کې په لومړی مثال کې نفسي (پ) او بی نفسيه (پ) د استعمال مشخص ځایونه
 لري . یا په بل عبارت په هغه ځای کې چه نفسي (پ) راځي بی نفسيه (پ) نسي
 راتلای ، او په هغه ځای کې چه بی نفسيه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای یعنی
 په پښتو کې د کلمې په سر کې تر واول د مخه همېشه نفسي او د کلمې په پای
 کې همېشه بی نفسيه (پ) راځي .

له پورتنی بیان شخړه یو بل مطلب هم لاس ته راځي او

(۱) : داهم باید و ویل سی چه نوموړي نتیجې موز یوازي د نوموړو مثالونو له مخې وخیستې .

هغه دادی چه آواز (فونیم) یو واحد شی ندی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده . یعنی خودوله آوازونه سره یوځای کیری اوبیا یو- آوازځني جوړیږي چه ودغه یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وایي . اود فونیم و هرڅري ته الوفون (allophone) وایي . مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول اود توپ (پ) بل ډول آواز دی . دادواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بېل ډول بیا هر یوه ته الوفون وایي . نو په دې توگه ویلای شو چه په پښتو کي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري . یو نفسی (پ) اوبل بی نفسه (پ) . په یاد لری چه نوموړې نتیجه موږ یوازي د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتو کي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري .

مورفیم morpheme

د مورفیم تعریف د ژبپوهنی د علماو لخوا په بېلو بېلو ډولونو سره سوی دی . که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترگي پټی کړو نو د یوې ژبي په خبرو کي بیخي کوچني صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیری . د مثال په توگه دا خبره وگوری : زه راغلم چه دخلکونښکی ادا کړم = (zəraglāmčidaxalkunekiadā - Kram) - په پورتني خبره کي هغه بیخي کوچنی صوتي واحد ونه چه معنی لري په لاندې ډول سره بېلولای سو :

1. za من زه	5. ĉi كه چه	10. i لاحقه رسمي ي
2. rā طرف متكلم را	6. da اضافت د	11. ada ادا
3. al حركت كردن خل	7. xalk مردم خلك	12. Kr فعل كردن كر
4. am واحد متكلم م	8. u لاحقه حالت غير صلي و	13. am واحد متكلم م
	9. nek خوب نېك	

د پورتنۍ خبري مورفيمونه، كه په غور سره وگور، ود موقعيت او حينو نورو خصوصيتونوله امله سره يوشى ندي او يوله بله سره توپير لري. مثلاً دريم، اوور او نهم داسي مورفيمونه دي چه دريسنې حيثيت لري او كه نور مورفيمونه پوري ونښلي هم دوى خپل اصليت او مركزيت له لاسه نه ور كوي. دغسي مورفيم ته ريسنه وايي. هغه مورفيمونه چه په ريسنه پوري نښلي پيوندونه (affixes) بلل كيږي. لكه په راغلم = rāglam كې (را = rā او م = am) او په نېكي = neki كې (ي = i). پيوندونه هم پرخوږ ولوباندي وېشل كيږي. يوهغه پيوندونه دي چه دريسنو (roots) په سر كې راځي. لكه په راغلم كې د (را = rā) پيوند چه وداسي پيوندونو ته سابقه (prefix) وايي. او بل هغه پيوندونه دي چه په ريسنه پسې وروسته راځي لكه په راغلم = rāglam كې (م = am) او په خلكو = xalku كې (و = u). وداسي پيوندونو ته لاحقه (suffix) وايي. پيوند كله صرفي او كله اشتقايي وي. كه چيرى كوم پيوند د كلام دا جزا ووله امله د كلمې په ماهيت كې بدلون راوړي اشتقايي

پیوند (derivational affix) ورته والي. لکه په نېکي کې چې (نېک) صفت دی او (ي) یوه لاحقده ده چې له (نېک) سره یوځای سوې ده اوله نوموړي صفت څخه یې اسم جوړ کړی دی. نوځکه (ي) اشتقاقی پیوند بلل کېږي. که چیرې کوډر پیوند د کلمې وماهیت ته تغیر ورکړي لکه په کښېنم، کښېنواو کښېني کې (د م، و، ي) پیوندونه چې د کلمې وماهیت (فعل) ته تغیر نه ورکوي بلکه یوازې د شخص له مخې د فعل معنی ته تغیر ورکوي. داسې پیوندونه چې صرفي پیوندونه (inflectional affixes) والي. که صرفي پیوندونه له یوې کلمې څخه وایستل سي هرڅه چې پاته سي و هغه ته تنه (stem) والي. مثلاً د (دودونه) او (ماشومان) په کلمو کې (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چې که دغه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو، په لومړۍ کلمه کې (دود) او په دوهمه کلمه کې (ماشوم) د تنو په حیث پاتېږي. مگر د (ارتیاوي) په کلمه کې (ارتیا) تنه بلله کېږي. ځکه چې په نوموړې کلمه کې (ار) رېښه، (تیا) اشتقاقی پیوند او (و، ي) صرفي پیوندونه دي، هرکله چې صرفي پیوندونه (و، ي) ځنې وایستل سي رېښه او اشتقاقی پیوند (ارتیا) د تنې په حیث پاتېږي. د رېښې او تنې توپیر د دې چې که له یوې کلمې څخه ټول پیوندونه وایستل سي څه چې پاته سي هغه رېښه ده او که یوازې صرفي پیوندونه ځنې وایستل سي څه چې پاته سي هغه تنه ده. نوځکه رېښه (بېله ځینو استثنایاتو څخه) یو واحد مورفیم وي، مگر تنه کله کله واحد مورفیم وي لکه (دود) یا (ماشوم) او کله بیا د مورفیمونو له ترکیب څخه جوړه سوې وي، لکه (ارتیا). بل دا چې یو مورفیم کېدای سي چې هم رېښه او هم تنه

وي لکه (دود) يا (ماشوم) د (دودونه اوماشومان) په کلمو کې چې هم رېسبه او هم تنه ورته ويل کېږي .

په ځينو ژبو کې يو بل ډول پيوند هم پېښېږي چې و هغه ته منځينه (infix) وايي . هر مورفيم چې په بل مورفيم ننوتې ورځه ننوتلي مورفيم ته منځينه وايي . مثلاً د کويليت (Quileute) په ژبه کې هاکت (hok^wat') وسپين سړي ته وايي او هاڅکت (hok^wat') يې جمع ده (سپين خلک) . په نوموړي کلمه کې ه مورفيم دی چې د جمع معنی لري او منځينه بلله کېږي ، ځکه چې د هاکت (hok^wat') په مورفيم ورننوتلی دی .

په انگرېزي کې (S) چې د ځينو واحدونو په پای کې راسي د جمع معنی ورکوي ، خود محيط د تاثير له امله يې تلفظ په يوه حال نه پاتېږي او د مخني محيط په واسطه يې تلفظ اوږي . يعنی که وروسته ترې ځن (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ځن سي او که وروسته ترې ځه (voiceless) آواز راسي نې ځه ادا کېږي ، او که وروسته تر راسي آواز ونو واقع سي لکه (S) يا (Z) په (iz) سره تلفظ کېږي . لکه په دې لاندي مثالونو کې
 buK(book)+s > buks rod(road)+s > rodz roz(rose)+s > roziz
 bas(bus)+s > basiz .

په نوموړو مثالونو کې څرگندېږي چې د محيط د تاثير له امله په انگرېزي کې (S) چې د جمع معنی ورکوي کله د (S) او کله کله

د (z) او حینې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنگه په پښتو کې د (ستا = از تو) او (زما = از من) په کلمو کې (س) او (ز) دواړه یوه سابقه ده چې د ملکیت (از) معنی لري. نوموړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کېږي چې تر یونې ږخه آواز (ت) د مخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره ادا کېږي چې تر بڼ غږ آواز (م) د مخه راغلې ده. نود غږسي مورفیم چې یوه معنی ولري او د محیط، موقعیت یا داسې نورو عواملو په وجه کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کېږي ټول یو صوتي واحد تشکیلوي او یو مورفیم ورته ویل کېږي. د مورفیمو هر غړي ته الومورف (allomorph) وايي. مثلاً د پورتنیو مثالونوله مخې ویلای سو چې دانگریزي د جمع نوموړي مورفیم درې الومورفونه لري: (s)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفیم چې د ملکیت معنی ورکوي دوه الومورفونه لري: (س) او (ز).

یو صوتي واحد که دوی یا زیاتي معنا لري، نود هغه د معنا لاند شمېر په مطابق هغومره مورفیمونه ځنې جوړېږي. لکه په پښتو کې (تور = tor) د (سیاه) په معنی یو مورفیم، د (تېمېت) په معنی بل مورفیم او د (جال) په معنی یو بل مورفیم دی. دغه رنگه (i = عې) په (نېکي = neki) کې یو مورفیم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفیم دی ځکه چې په لومړۍ کلمه کې (i) اسمي معنی لري مگر په دوهمه کلمه کې د غایب

مفرد معنی ورکوي .

هغه مورفيم چه کله داسم اوکله د فعل معنی ورکوي
ځينی کسان يې يومورفيم بولي او ځينی کسان يې دوه مورفيمه بولي. لکه
په انگريزي کې د (look) مورفيم . مگر داسی مورفيمونه چه د مخ په بدلون
يې معنی بدلون مومي لکه په انگريزي کې (record=ثبتول) او (récord
(ټيکلی) هريو بېل بېل مورفيم بلل کيږي .

دا هم بايد په ياد ولرولکه څنگه چه يو الوفون د بل الوفون
پرځای نسي راتلای دغه رنگه الومورفونه هم هريو ځانله د استعمال مشخص
اوتاکلی ځای لري او يو الومورف هېڅکله د بل الومورف پرځای باندی نسي راتلای.

مورفوفونيمیکي بدلون او د هغه ډولونه

مورفيم کله کله د خپل محيط يا نور عواملو د تاثير له امله بدلون مومي او بېل
بېل شکلونه خوره کوي د مورفيم د دغو بېلو بېلو بدلونونو ته چه د محيط په وجه ور
پېښيږي او دغه رنگه د فونيمونو داسی نور و تغير ونو ته چه په مورفيم کې د مختلفو
عواملو په وجه واقع کيږي مورفوفونيمیکي بدلون وايي . مورفوفونيمیکي بدلون
(morphophonemic change) په ځينو ژبو کې ساده او په ځينو ژبو کې
ډېر مغلقي وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پېښيږي : يودا چه مورفيم

د کوم فونيم په وجه متاثره سي او تغير و خوري. لکه په انگريزي کي چه (s) د جمع مورفيم دی که تر ږغن آواز وروسته راسي ږغن (z) ادا کيږي. لکه په rooms ، eggs ، او roads کي او که تر ږغې ږغد آواز وروسته واقع سي ږغ (s) تلفظ کيږي لکه په roots ، lips او books کي . په نوموړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) اوتر P.t او K وروسته په (s) سره تلفظ کيږي او په دې توگه دخپل دمخني فونيم په واسطه بدلون مومي . دغدرنگه په پښتو کي د (زما = zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکيت مورفيم دی. که نوموړی مورفيم تر (م) د مخد راسي په (ز) او که تر (ت) د مخد راسي په (س) سره ادا کيږي (د مورفيم بحث وگوري). يعنی نوموړی مورفيم دخپل وروستني فونيم په واسطه متاثره کيږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه يومورفيم د بل مورفيم پواسطه تغير و خوري . مثلاً په انگريزي کي د جمع دالومورفونو (in ~ iz ~ z ~ s) په سلسله کي in- يوالومورف دی چه يوازي له āks (ox) سره واقع کيږي ، يعنی هر ځای چه د āks مورفيم راسي نو د جمع د مورفيم هغه الومورف ورسره واقع کيږي چه د in- شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کيږي .

که يومورفيم د ځينو عواملو په وجه بېل بېل شکلو ته خوره کړي (بېل بېل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغايرو شکلو نوڅه يوازي يوشکل (يوالومورف) داساسي شکل (base form) په توگه انتخابيږي او د

دغه اساسي شکل په اساس ټول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه و
نوموړي مورفيم ته ورپېښيږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او
جامع ډول بڼيانيزي. د مثال په توگه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو
کي (س = s او ز = z) دوه المورفوندي چه دواړه يوځای يومورفيم -
تشکيلوي. نوکه په نوموړو دوو شکلونو کي (س = s) د اساسي شکل په توگه
انتخاب سي بايد نوموړي مورفيم داسي معرفي کړو: (س = s) يومورفيم
دی چه د مالکيت معنی ورکوي او که تر (م = m) چه يو ږغن آواز دی د مخه
راسي په (ز = z) سره تلفظ کيږي. مگر که په نوموړو شکلونو کي (ز = z) د
اساسي شکل په حيث انتخاب سي بايد په دې توگه معرفي سي: (ز = z) يو
مورفيم دی چه د مالکيت معنی لري او که تر (ت = t) چه يو ږغ آواز دی
د مخه راسي په (س = s) سره تلفظ کيږي.

د اساسي شکل انتخاب د مورفيم په بېلو بېلو شکلونو
کي اختياري دی، خو حتي الامکان بايد کوښښ وښي چه د مورفيم هغه
شکل د اساسي شکل په توگه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نوموړي
مورفيم دنورو شکلونو بيان په ساده او اسانه ډول سره امکان پيدا کړي.
د مورفو فونيميکي بدلون يو مشهور قسم اسي ميليشن
(assimilation) نومېږي او هغه دادي چه کوم آواز د گاونډي آواز
د تاثير له امله د نوموړي گاونډي آواز سره يوشی سي يا ورته والی پيدا کړي.
لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي يا لکه په (يک گړه)

کي چه د (یک) ک په خبر وکي په آگ) سره ادا کيږي . په لومړي مثال کي
 (ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له څنگه يوشونډين آواز (ب)
 راځي دی اود دغه آواز د تاثیر له امله (ن) هر په شونډين آواز (م) سره اووښتي
 دی . په دوهم مثال کي (ک) يونې بڼه انسداد ي آواز دی چه دخپل گاونډي
 آواز (گ) د تاثیر له امله بڼه غځي سوی دی . په اسيميليشن کي که د مخني
 آواز پر وروستني آواز باندي تأثير وکړي او وروستني آواز بدلون ومومي
 پراگريسيو (progressive) ورته وايي لکه په ترکي کي (git ti > git di =
 دی ولاړ) او که وروستني آواز پر د مخني آواز باندي تأثير وکړي اود مخني
 آواز ته تغير ورکړي ريگريسيو (regressive) ورته وايي لکه په (ستا) او
 (زما) کي چه وروستني آواز پر د مخني آواز باندي تأثير کوي . اسيميليشن
 دوه ډوله واقع کيږي : يوه اچه د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د
 تغير سوي آواز تر څنگ واقع وي او فاصله ونلري . ودي ډول اسيميليشن ته
 متصل (contiguous) اسيميليشن) وايي ، لکه په (ستا) او (زما) کي . اوبل
 داچه اسيميليشن د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغير سوي آواز تر
 څنگ نوي راځي او يوله بله سره فاصله ولري ، يعنې په منځ کي يې يو يا څو
 آوازونه راځي وي . ودا سي اسيميليشن ته منفصل (noncontiguous)
 اسيميليشن وايي . لکه په دري کي (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کيږي .
 په دې مثال کي لومړی (س) د وروستني (ش) د تاثیر له امله په (ش) سره
 تبديل سوی دی اود (س) او (ش) ترمنځ نور فونيمونه راځي دی .

د مورفونیمیکي بدلون یو بل قسم ډیسمیلېشن (dissimilation) نومېږي: کله کله په یو ترکیب (کلمه) کې یو آواز دوه ځایه (مکرر) واقع کېږي. که چېرې نوموړی آواز له نوموړو دوو ځایونو څخه په یوه ځای کې په یو بل آواز سره بدلون ومومي و دغې عملې ته ډیسمیلېشن وايي. لکه دنهونځ اولمونځ په کلېو کې (د ن) بدلون په (ل) سره.

د مورفونیمیکي بدلون یو بل قسم قلب (metathesis) نومېږي او هغه د ادې چه د فونیمونو په ترتیب کې بدلون واقع سي لکه: مخکله ، مخکله - روح ، ورځ - لوېشت ، ولېشت .

د فونیمونو زیاتوالی یا حذفېدل هم مورفونیمیکي بدلون بلل کېږي . مثلاً په انگریزي کې (s) د جمع مورفیم دی چه کله - کله د (z) په شکل څرګندېږي لکه په roads ، eggs او داسې نورو کلېمو کې. مګر د di'siz په کلمه کې چه مفرد یې di's دی ، د (i) فونیم ښات راغلی دی ، په پښتو کې ځینې خلک (دېرش) په (دېش) سره تلفظ کوي او کله کله - (څلوېښت) په (څلوېښ) سره ادا کوي او په دې توګه له دېرش څخه (ر) اوله څلوېښت څخه (ت) حذفوي . دغه رنگه که په انگریزي کې ېې ښخه کانسونینټ چه د دوو واوونو په منځ کې واقع سي دېرځله ښخن کېږي لکه be far چه په be dar سره تلفظ کوي . دغه رنگه ښخن کانسونینټ چه په پای کې راسي په ځینو ژبو کې کله کله ېې ښخه کېږي لکه د جرمني

tag (ورځ) چه په tak سره تلفظ كيږي. نوموړي اودغه ډول نور بدلونونه چه په مورفيم كي پېښيږي ټول مورفونيميكی بدلونونه بلل كيږي.

د یوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو اوبلولو لارې

څرنگه چه دنړۍ ژبي د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري، نود هغوی مورفیمونه هر په یوه بڼه ځان نه څرگندوي. په ځینو ژبو كي یو ډول او په ځینو نورو ژبو كي بل ډول مورفیمونه موجود دي. یو ژب پوهاند د یوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو په وخت كي باید له ډېر غوراو احتیاط څخه کار واخلي خو چه دهغي ژبي د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پید او معرفي کړي. د یوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت كي باید دالاندی ټکي په نظر كي ونیول سي:

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري. یعنی کله کله یو مورفیم خوشېلابه وي او ځینی وخت یو سېلاب څو مورفیم لري. مگر داسي هم ډېر پېښيږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي. مثلاً (کندهار = Kandahar) یو مورفیم دی چه درې سېلابه لري. (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

مورفيمه (dz + am) لري. (لاس = lās) يومورفيم دی او یوسېلاب لري. د مورفيمونو او فونيمونو شمېر هم یوله بله څه رابطه نه سره لري. د مثال په توګه د (رنا = runā) په کلمه کې (رن = run) چې درې فونيمونه لري یومورفيم دی او (آ = ā) چې یو فونيم دی یومورفيم هم دی. نو یومورفيم ممکن یوازې یو فونيم وي. یو فونيم کله کله د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول - څرګندېدلای سي. خو کله کله هماغه فونيم یوازې د یوه فونيم په حيث نه د مورفيم په ډول په ژبه کې پېښېږي. مثلاً د (نېکي = neki) او (څی = dzi) په کلمو کې (i) یو فونيم دی چې په نوموړو دواړو کلمو کې د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول راغلې دی. يعنې په لومړۍ کلمه کې یو ډول او په دوهمه کلمه کې بل ډول معنی لري. مګر د (څير = dzir) په کلمه کې بيا همدغه فونيم معنی نلري او یوازې د یو فونيم په حيث راغلې دی نه د مورفيم په ډول.

کله کله محقق د ژبې د مورفيمونو د معلومولو په وخت کې له یو شمېر داسې مثالونو سره مخامخ کېږي چې په هغوی کې یو ډول صوتي واحد ونه او یو ډول معنا ګانې راغلې وي. نو محقق باید بېله غور او کافي تحقیق څخه د نتیجه واخلې چې نوموړې صوتي واحد ونه د یو ډول معنی د موجود والي له امله او د هغوی د یوشمې والي په وجه یومورفيم ولېږي. لکه چې ووايي په دې ټولو کلمو کې (کور = Kor، کوټه = Kotā، کېږي = Kazdāy، کلا = Kalā، کای = Kālay) د هستوګنې دځای معنی پرته ده، او په دې ټولو کلمو کې یو صوتي واحد (ک = K) راغلې دی.

نوځکه (ک = K) یو مورفیم دی چه دهستوگني دځای معنی ورکوي. دغه سبب دی چه محقق هېڅ وخت له نیمګړي دپټاڅخه مثبتې نتیجه نه اخلي له نوموړو کاڼوسه که داسي کلمې لکه (خونه = xúna، جونګره = Jongara، ښار = ... sār) یوځای کړو څرګنده به سي چه (ک = K) دهستوگني دځای معنی نه ورکوي (و مورفیم سي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلوثرې بوکي اداسي، ممکن د مورفیمونو شمېر یې - توپیر ولري. د مثال په توګه په پښتو والي: زه کورته ځم = za kor ta dzam او په انګریزي والي: I go home = ay go hom نوموړی مطلب په پښتو کې په پنځه مورفیمه (za + kor + ta + dz + am) او په انګریزي کې په درې مورفیمه (ay + go + hom) سره اداسوی دی. نوکه موږ وغواړو چه د انګریزي ژبي د نوموړي خبري مورفیمونه د پښتو د ترجمې له مخې معلوم کړو باید په دې فکر کې ونسو چه ځکه چه په پښتو کې نوموړې خبره پنځه مورفیمه لري نو په انګریزي کې هم باید پنځه مورفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید د حقایقو پر اساس بنا وي او ځکه چه د انګریزي د ژبي مورفیمونه معلوموو نو د انګریزي ژبي خپل ساختمان باید په نظر کې ونیسو نه دا چه د پښتو ژبي د ساختمان په اساس د انګریزي ژبي ساختمان فرض کړو.

دیوې ژبي په مورفیمي تجزیه کې موږ باید زیار ویا سو چه د هغې ژبي - ساختمان په هغه دپټا کې چه موږ یې په لاس کې لرو په داسي کوچنیو توټوسه تجزیه کړو چه نوموړې هغه ټوټه یوازې یو مورفیم وي. اودا

تجزیہ موب د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای سو. که دا کار موب په بریالیتوب سره سرته ورسو نو ټول هغه مورخه فیملی به چې په دې پټا کې موجود دي لاس ته راشي. د مثال په توګه په - لاندې ډول د پشه یي ژبي دهغي لهجې د یوې لنډې دېټا مورفیمي تجزیه کوو چې د نور د درې په پنځو قلعو کې خلک خبري په کوي:

1. éloamāgošínše	داز موب کور دی.	4. élodār	داغر.
2. éloamābāgše	داز موب باغ دی.	5. búbakārgošín	دېر بڼه کور.
3. amāgošín	زم موب کور.	6. pašayibúbakārjābše	(پشه یي دېره بڼه شته ده)
7. élobakār bāgše	د اوبه باغ دی		

که د لومړۍ اود دوهمې خبرې معنا وي سره پرتله کړو د دواړو خبرو معنا وي نور سره یوشی دي (ویوانزي په (کور) او (باغ) کې توپیر سره لري. د نوموړو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چې راغلی دی هغه یوازې د gošín او bāg په ټوټو کې دی. نو کوم معنی لرونکي او کرامري ټوټې چې موب د نوموړو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای سويو د gošín اوبله د bāg ټوټه ده چې لومړۍ ټوټه د (کور) اودوهم ټوټه د (باغ) معنی ورکوي. په دریمه خبره کې یوه د gošín ټوټه راغله ده چې د مخه یي موب معنی لاس ته راوستلې ده چې و (کور) ته وايي اود

نوموړي خبري په معنی کي هم دغه مطلب موجود دی. دنوموړي خبري پاته برخه *ama* ده چه ددغي خبري د معنی له مخي څرکند يږي چه د (نرموښ) معنی ورکوي. که لومړی اوڅلورمه خبره سټ پرتله کړو. څرکند ده به سي چه دنوموړو خبرو په معنی کي يوازي يو مطلب مکرر راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی اود نوموړو دوو خبرو په پشه يي شکلونو کي هم يوازي يوه ټوټه مکرر راغلي ده چه هغه د *alo* ټوټه ده. نو د نوموړو دوو خبرو له پرتلي څخه دا څرکند يږي چه *alo* او (دا) سره يوشي دي او هرکله چه په څلورمه خبره کي موښ ته دا څرکند سوه چه د *alo* ټوټه د (دا) معنی لري نو دا هم بايد ومنل سي چه په نوموړي خبره کي د پشه يي خبري پاته ټوټه (*dār*) دنوموړي خبري د پاته سوي معنی (غږ) سره يوشي ده. اوس بيرته ولومړي خبري ته راځو. په لومړي خبره کي د نور وټولو شکلونو معنا وي لاس ته راغلي دي او يوازي د پشه يي په خوا کي (*še*) اود پښتو ترجمي په خوا کي (دئ) پاته دی چه طبعاً د واره سره يوشي دي. يعنی (*še*) د (دئ) معنی ورکوي.

په پنځه خبره کي *gošij* موښ ته معلوم سوچه د (کور) معنی ورکوي. په دې ډول پاته ټوټه (*bubakar*) د (ډېر - ښه) په معنی پاتيري. که دغه ټوټه په اوومه خبره کي ويلو، څرکند به سي چه نوموړي ټوټه يو واحد مورفيم نه دی. ځکه چه دهغي يوه برخه (*bakar*) د (ښه) په معنی راغلي ده او بله برخه يي (*bū*) يو بل

مورفيم دی چه په څرکند ډول د (ډېر) معنی ورکوي . په شپږمه خبره کې نور ټول مورفيمونه موب ته معلوم دي او کورشي چه پاته دی هغه د پشه يي په خواکي د *ḡāz* ټوټه او د پښتو ترجمې په خواکي د (ثر به) مفهوم دی چه دادواړه هر طبعاً باید يوشی وبلل سي . يعنی *ḡāz* د ژبي معنی لري په پورتنی ډول موب وکولای سواي چه ټولې معنی لرونکي ټوټې چي په نوموړي ډېټاکي راغلي دي دهغوی له معنا گانوسه لاس ته راوړو . ددغې لنډې ډېټاله مخي د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې موب د اهام څرگنده کړه چه نوموړي ټوټې واحد مورفيمونه دي . دنوموړو مورفيمونولست په لاندی ډول سه ترتيبولای سو :

<i>ḡāz</i>	دا	<i>dār</i>	غر
<i>amā</i>	زموږ	<i>bū</i>	ډېر
<i>gošīn</i>	کور	<i>baḡār</i>	بڼه
<i>še</i>	دئ	<i>jāb</i>	ژبه
<i>bāg</i>	باغ	<i>pašayī</i>	پشه يي

د یوې ژبي د مورفيمونو د معلومولو له پاره کافي مواد او کړه کتنه ضروري ده . ځکه چه په لږ و موادو کې ځيني وخت محقق د مورفيم حقیقی بڼه نسي پېژندلای . نو د پاره ددې چه ډېر کوچني معنی لرونکي صوتي واحد ونه

پخپل حقيقي شکل او بڼه سره پيدا کړای سي محقق بايد هغوی په ډول
ډول او بېلو بېلو خبرو کې تر غور لاندې ونيسي او د هغوی د صحيحې اندازې
په باره کې خپل ځان ډاډه کړي. دادی اوس د عبري ژبې د لاندني ډېټاد
مورفيمي تجزيې په ترڅ کې پردې مطلب باندې رڼا اچوو :

1. šamortihū	مادی وساته	5. šamarnūhā	موبډا وساته
2. šamortihā	ماد او ساتله	6. šamarnūkā	موبډاسي وساتلست
3. šamortikā	ماتاسي وساتلست	7. qataltihū	مادی وواژه
4. šamarnūhū	موبډی وساته	8. qatalnūhū	موبډی وواژه

په لومړۍ اودوه خبره کې د معنی توپیر یوازې په
(دی) او (دا) کې راغلی دی. یعنې د نوموړو دواړو خبرو معنی یوشی ده
یوازې د ومره فرق لري چه په لومړۍ خبره کې غایب مذکراو په دوه خبره
کې غایب مؤنث یادسوی دی. عبري خبري هم دواړه نورکت مت یوشی دي
یوازې د لومړۍ خبرې په پای کې $\bar{\alpha}$ اود دوه مثال په پای کې $\bar{\alpha}$ راغلی دی
نو په سرسري نظر که سړی ویکوري ممکن د نتیجه واخلي چه ($\bar{\alpha}$) یو
مورفیم دی چه د (دی) یعنی غایب مذکراو ($\bar{\alpha}$) یوبل مورفیم دی چه د (دا)
یعنی غایب مؤنث معنی ورکوي. خو که دسره خبره هم ورسره یوځای
کړو څرکند یزي چه (šamartt) په دواړو خبرو کې مشترک

راغلی دی او کوم شی چه په دروسرو خبر وکي توپیر لري هغه د -
 hū , hā , او Kā توپی دي . ځکه چه دنوموړو درو خبر ونوږغ معنی
 یوشی ده او یوازي په درو ضمیر ونوکی توپیر سته لري . نو اوس باید دا
 نتیجه ځني واخلو چه نوموړي درې توپی درې مورفیمونه دي چه د -
 نوموړو درو ضمیرونوله پاره راغلي دي يعني hū د (دی) ، hā د (دا) او
 Kā د (تاسي) معنی ورکوي .

که څلرمه ، پنځه اوشپږمه خبره هم ورسه یوځای
 کړو اوله نوموړو شپږو برخو څخه هغه مورفیمونه چه د څه موبن معلوم
 کړل (hū , hā , او Kā) وباسو په پاتو برخو کي Samar په ټولو
 خبرو کي مشترک راغلی دی یوازي په کومځای کي چه د مفرد متکلم ضمیر
 (نره) راغلی دی هلته (tī) او په کومځای کي چه د جمع متکلم ضمیر
 (موبن) راغلی دی هلته (nū) ورسه یوځای سوی دی . نوځکه د نتیجه اخلو
 چه (tī) یو مورفیم دی چه د مفرد متکلم (نره) معنی لري او (nū) یو
 مورفیم دی چه د جمع متکلم (موبن) معنی ورکوي .

که اوومه او اتمه خبره هم له نوموړو خبرو وسه یو
 ځای کړو ، کومه ټوټه چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) ټوټه ده .
 دنوموړو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موبن ته نوی په لاس راغلی
 دی هغه د (وواژه) مطلب دی . ځکه چه ددغه نوي مطلب له پاره یوه نوی
 ټوټه (qatal) په لاس کی روڼودان نتیجه اخیستلای سو چه (qatal) یوه

توته ده چه د (وواژه) معنی ورکوي .

که ټولي خبرې له سره ترپايه وگورو ، بېله (وساته)
 شخه نور د ټولو معنا ووله پاره مو ، مور فيمونه يا معنی لرونکي ټوټې پيدا کړي
 دي ، او د شربو په هغه موادو کې چه مون ترخپرنې لاندې نيولي دي يوه توته
 (šamar) پاته ده . ځکه چه په يوه خوا کې د (وساته) مطلب او په بله خوا
 کې د (šamar) توته لرونو څرکندېږي چه (šamar) يوه معنی
 لرونکې توته ده چه د (وساته) معنی ورکوي . بل دا چه که لومړی اوڅلرمه
 خبره له اوومې (واټمې خبرې سره مقایسه کړو څرکند ده به سي چه په نوموړو
 خبرو کې په کورځای کې چه (وساته) راغلی دی هلته د (šamar) (وپه کوم
 ځای کې چه (وواژه) راغلی دی هلته د (qatal) توته راغلي ده چه دا
 هم پر دې باندې دلالت کوي چه د (šamar) توته د (وساته) په معنی سره
 پېښېږي . د نوموړو خبرو د مور فيمونولست په لاندې ډول سره ترتيبولای شو:

šamar — وساته	hā — ها
tī — زه	Kā — تاسې ^(۱)
hū — دی	nū — مون
qatal — وواژه	

(۱) : تاسې دا احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

ديوي ژني دمور فيموني د معلومولو په وخت کي بايد دمور فيموني والومور فو نه هم په نظر کي ونيسو، او که کوم مور فيم بيل بيل والومور فونه ولري هغوی هم بايد معلوم کړواو دهغوی داستعمال مشخص چايونه وښيو. دادي اوس به د مثال په توگه په لاندې ډول د (زپوتیک zapotec) د ژني ديوي لنډې ډېټا مور فيمي تجزيه وکړواو ووبه کور وکه چينو مور فيموني والومور فونه درلودل هغه به هم معلوم کړواو دهغوی داستعمال مشخص چايونه به وښيو. د زپوتیک ژبه په مکسيکو کي ويلي کيږي.

1. reKabiza [?] (استمراري حال) زه جواب ورکوم	8. duwaza [?] زه ژوند کوم
2. rudibiciza [?] " زه وچوم	9. ru [?] naza [?] (استمراري حال) زه غورځوم
3. rugalaza [?] " زه اور لگوم	10. Ki پريول
4. riKiaza [?] " زه کښم	11. ra [?] aza [?] (استمراري حال) زه خړم
5. eKabi جواب ورکول	12. udibici وچول
6. riduwaza [?] (استمراري حال) زه ژوند کوم	13. duwa ژوند کول
7. riKuwaza [?] " زه ساتم	14. ritaza [?] (استمراري حال) زه اخلم
15. riKiza [?] (استمراري حال) زه مينځم	

نوموړې ډېټا که سرتريايه پوري په يوه نظر سره وگورو، درې ډوله مور فيمونه پکښې راغلي دي: تنه، واحد متکلم، ضمير او استمراري حال.

په (1، 2، 3، 4، 6، 7، 9، 11، 14 او 15) مادو کې د مورفيمونو نوموړي درې
سره ډولونه راغلي دي. په (5، 10، 12 او 13) مادو کې يوازې تنې او په اته
ماده کې تنه او د واحد متکلم ضمير راغلی دی. که (6، 7 او 13) مادې سره پرته
کې وځرگنده به شی چې (duwa) تنه، (zaʔ) واحد متکلم ضمير او (ri)
استمراري حال ښيي. دغه رنگه په ټولو هغو موادو کې چې (نه) راغلی دی -
هله (zaʔ) هم راغلی دی. له دې شخړه څرگندېږي چې (zaʔ) د (نه) په
معنی دی. که دوه او د ولسه ماده سره پرته کې وځرگنده به سی چې
(udibici) تنه ده چې د (وچولو) معنی لري، (zaʔ) د (نه) معنی ورکوي
او کوم صوتي واحد چې د استمراري حال معنی لري هغه د (r) صوتي
واحد دی. ځکه چې (ri) او (r) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي
نو څرگنده ده چې نوموړي دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم الومورفونه
دي. د دې دپاره چې په ښه توگه څرگنده سي چې نوموړي صوتي واحدونه
الومورفونه دي نو ښايي چې د هغوی مشخص استعمال هم پيدا کړو. په
نوموړو موادو کې که په غور سره وگور وځرگنده به سي چې (ri) تل
ترکانسونينټ او (r) تل تر واول د مخه راغی او يو د بل پرځای باندې
هيڅکله نه واقع کېږي. نوځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم
الومورفونه بولو. هغه مورفيمونه چې په نوموړې ډېټا کې راغلي
دي په لاندې ډول سره ښوولای سو:

1. ۳ ~ ri ^(۱)	استماری حال	7. duwa	ژوندکول
2. zaʔ	زه	8. Kuwa	ساتل
3. eKabi	جواب ورکول	9. uʔna	غورځول
4. udibici	وچول	10. Ki	پړيول
5. ugala	اورنگول	11. aʔa	تلل
6. Kia	کڼدل	12. ʔa	اخيستل

کله کله د مورفيمونو دالومورفونو د استعمال شخص
 ځايونه دهغه محيط له مخې چه نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نه
 څرکند يږي . په داسې حال کې بنيادي چه ټول هغه ځايونه وښوول سي
 چه نوموړي مغاير شکلونه پکښې واقع کيږي . د مثال په توگه دمکسيکويو
 بلژني چه هېواوې (Huave) نومېږي ددې لاندي ډېټا مورفيمي تجزيه کوو:

1. andiomáac	مورفيله کوو	2. ačiatíac	مورفيل څيرو
3. imboláac	مورفيل بيريږو	4. ahiráac	مورفيل لرو
5. ačičíac	مورفيل څېښو	6. ahačíac	مورفيل ورکوو

(۱) دغه ډول علامه (~) د يوه مورفيم دالومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفيم دالومورفونو ترمنځ راځي (د دغه بحث پای وگورئ).

7. andokóoc	مون ڪبان نيسو	8. ianáac	مون ڇني راڻو
9. acohóoc	مون لوبه ڪوو	10. uwíac	مون پورا اخلو
11. aKoočíac	مون پر پڪوو	12. auwáac	مون وڻو
13. andok	ڪبان نول	14. anĵialáac	مون ميد ڪوو (پهچن يا دڻي نون)
15. ašomáac		مون پيدا ڪوو	

نوٽ : پرته له ديار لسمي مادي ڇخه چه يومو فريم دي ، په نور و ٿولو خبر و
 ڪي دوه دوه مور فيمونه راغلي دي .

ڪه په نوموړي ڊپٽا ڪي په غور سڙ وگورو په هره ماده
 ڪي يومتڪم ضمير او يو فعل راغلي دي . ڪه دريڍ اود وولسمه ماده سڙ
 مقايسه ڪر و ، څرگنده به سي چه په دوار و ڪي يومشترڪ صوتي واحد (āac)
 راغلي دي اود نوموړو مادو په ترجمه ڪي مون يومشترڪ مطلب (مون) لرو .
 نوڇڪه ددغي ڊپٽاله مخي نوموړي مشترڪ صوتي واحد (āac) د (مون)
 معني وړ ڪوي . او ڪه په نور وهغو ڇا يو ڪي چه نوموړي صوتي واحد
 راغلي دي وگورو هم دغه نتيجه واثبات ته رسين بي . يعني هر ڇا ڪي چه
 (āac) راغلي دي په پښتو ترجمه ڪي (مون) راغلي دي . په شپښه ماده اولسمه
 ماده ڪي يو بل صوتي واحد (íac) مشترڪ واقع سوي دي چه ددغو مادو په
 ترجمه ڪي يومشترڪ مطلب (مون) راغلي دي . نوموړي صوتي واحد هم د
 (مون) په معني سڙ بيلولاي سو . دغه رنگه ڪه او و و ديار لسه ماده سڙ

پرتله کړوڅرگنده به سي چه (00c) د (موبن) معنی ورکوي. نو په نوموړې دپټاکي درې صوتي واحدونه دلاحقي په توگه د (موبن) له پاره راغلي دي چه درې سره ديوه مورفيم المومور فونډ بلل کيږي. د مخه موبنه ويل سوي وه چه پرتله ديارلسمي مادې څخه په هره ماده کي دوه مورفيمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کي د جمع متکلم دمورفيم المومورف راغلی دی نو د هري مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه وموبنه دهغې مادې په ترجمه کي راکړه سوي دی. د نوموړي دپټا مورفيمونه په لاندي ډول سره بېلولای سو:

1. - áac ~ - íac ~ - óoc	موبن	2. andiom	هيله کول
3. imbol	بېرېدل	4. ahir	دلولول
5. ačič	څېښل	6. ahač	ورکول
7. andok	کبان نیول	8. ian	راتگ
9. acoh	لوبه کول	10. uw	پورول
11. aKooč	پرې کول	12. auw	وتل
13. anjial	میده کول	14. ašom	پيداکول
15. ačiat خپل			

د جمع متکلم دمورفيم المومور فونود استعمال مشخص ځايونه د نوموړي دپټاله مخي نه معلوم کيږي. نو ځکه ددې دپاره چه دهغوی استعمال

مشخص جالونه وینوول سی یواننی لاس داده چه دهرالومورف سر
 دتولو هغو شکلونولست و اخیستل سی چه له هغه الومورف سر واقع کیږي.
 دالستونه په لاندی ډول سر ترتیبولای سو :

- āac :

andiom- هیله کول

imbol- بېرول

ahir- دلولول

ian- راتگ

auw- وتل

anjial- میډه کول

ašom- پیدا کول

- ĩac :

ačiat- خیرل

ačič- جېښل

aħač- ورکول

uw- پورول

aKooč- پرې کول

- ōoc :

andoK- کبانول

acoh- لوبه کول

خو په داسی مواقعو کی دپاره ددې چه زموږ په کار کی
 اسانتیا پېښه سی ، ډېره ښه لاس داده چه لومړی له ĩac- او ōoc- سر
 دهغو شکلونولست ترتیب کړو چه له نوموړو دوو الومورفونو سره واقع کیږي
 او وروسته وایو چه نور ټول شکلونه له āac- سره واقع کیږي. دلته
 مطلب صرف دادی چه په دغه ډول لستونو کی سړی ودې ته نه مجبور کیږي
 چه ټول شکلونه ولیکي او په دې لحاظ یوه اقتصادي لاس ده.

ددې د پاتې چه د مور فيمونو لابطه يوله بله سره ونيووله
 سي نو په پورتني مور فيمي تجزيه كي د خينو مور فيمونو سره د لابطي وړه
 ليكه (-) راغلي ده . هغه شكل چه هميشه د كوم تركيب په سر كي راځي ،
 نوموړي وړه ليكه تر هغه شكل وروسته ايسووله كيږي . هغه شكل چه
 هميشه د كوم تركيب په پاى كي واقع كيږي نوموړي ليكه تر هغه شكل
 د مخه راځي . كه وغواړو چه د كوم مور فيم بېل بېل الومو فونه ونيو نو بايد
 د نوموړو الومو فونو تر منځ يوه كزه وېنه ليكه كېښودو .

لهجوي اطلس

 هر كله چه دوه كسه په يوه ژبه خبري سره كوي
 كه سري په ډېر غږ وړته خپرسوي ، د دوي په خبرو كي توپير موجود
 وي . او هماغه يوه موضوع يوسري په يو ډول او بل سري په بل ډول كلمو
 كي ادا كوي . ممكن يوسري په خپلو خبرو كي داسي كلمې استعمال كړي چه
 د هغه بل سري د كلمو په پانگه كي نوي ، يا يې زده وي خود هغوي د استعمالولو
 سره عادت ونلري . دغه ډول د يوې كورنۍ لهجه ويلي كورني ته څه
 ناڅه توپير لري . په يوه ټولنه كي بېل بېل اجتماعي كروپونه لكه خواران

اوبدایان، مریان او خپلواک وگړي، تعلیم یافته او نې تعلیمه خلک په
 خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري. تردې چې ځینې وخت داسې پېښېږي
 چې دیوه اجتماعي کړوې غړي د بل اجتماعي کړوې په خبره که څه هم
 د واره دیوې ژبې ویونکي وي خو د لهجې د توپیر په وجه ښه نه پوهیږي. د
 نړۍ ښځې لهجه هم توپیر سره لري. دنړیالیاو نړیوالو په وینا ووکي هم ځینې
 وخت توپیر لیدل کېږي. مثلاً د افریقا په ډېرو ژبو کې زلیان له اکثر وهغو
 مذهبي اصطلاح گانوسره چې د دوی پلرونه او میندې په پوهېږي آشنایي نلري.
 دا توپیر په هغو ځایونو کې ډېر لیدل کېږي چې نړۍ کچه په چټکتیا سره
 د بدلون په حالت کې وي. هغه خلک چې هر وخت په نزدې تماس کې وي یا
 په یوه کلي یا یوه ښار کې ژوند کوي او په هماغه یوه اجتماعي یا اقتصادي
 ډله پورې اړه لري ژبه تقریباً په یوه ډول سره استعمالوي. مگر هغه کسان چې
 په ندرت سره یالې بېخي موقعه نوي میندې چې یوله بله سره په تماس کې سي
 او خبرې اترې سره وکړي، په خبرو کې یې زیات توپیر لیدل کېږي. د مثال
 په توگه د برتانیې علمي انگریزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر ورته والی سره
 لري. خو د نوموړو ښارونو په شاوخوا کې محلي لهجې یوله بله ډېر توپیر سره
 لري. د جغرافیایي موقعیت په اساس ممکن دیوې ژبې ویونکي پخپلو خبرو او
 ویناوو کې څرگند اختلافونه او توپیرونه ولري. دا توپیرونه په عمومي ډول په
 آوازونو، شکلونو، د شکلونو په ترتیب، کلمو او معنی گانو کې لیدل کېږي
 د مثال په توگه د کندهار د لهجې د (بن) او (بنی) آوازونه د ننگرهار او په

حُينونور ولهجو کي په (گ) او (خ) سره ادا کيږي. په کندهار کي و(چپان) ته (شپون) او (موتر وان) ته (موتر وان) وايي؛ مگر په حُينونور ولهجو کي نوموړي کلمې په (شپين) او (مېتران) سره تلفظ کيږي.

يوه ورځ له کندهار څخه کابل ته په موټر کي تلم. موټر وان او کليز د واړه د پکتيا وو. پر لاري د موټر په ماشين کي څه خرابي پېښه سوه. کليز ورکېسته سو پر ماشين يې کار شروع کړ. موټر وان په سټ کي ناست ؤ او وکليز ته يې ورسره څه کړل؛ "چکيش کيژده چکي روخله" که موټر وان د کندهار په پښتو خبري کولای نوبه يې ورته ويلې وای؛ "چکش کېږده چاکورا واخله".

په حُينول لهجو کي وايي (سري دی = saray day) او په حُينول لهجو کي وايي (سري دی = saray day) مگر په حُينول لهجو کي وايي (سري ده = saray da). په کندهار کي (گوگرد) ته (اور لگيت يا اولگيت) وايي، او (گرگ) ته (شرمېن) وايي، او (ډنگر) د لاغر په معني استعمالوي مگر په حُينونور ولهجو کي (گوگرد) ته (کوکړ) او (گرگ) ته (لېوه) وايي او (ډنگر) د (غوالي) په معني استعمالوي.

که موږ وغواړو چه د يوې ژبي بېلې بېلې لهجې اود هغوی توپير ونه په صحيح ډول سره وښوولای سو، نو د هري لهجې په باره کي د ژبپوهني له اصولو سره سم يولر تحقيقات کوو؛ او هغه مواد چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړي ژبي بېلې بېلې لهجې اود هغوی توپيرونه

وینوولای سود ژبپوهني د علمي اساساتوله مخي راغونډ وو. دغه مواد چه راټول سول او د خپر ولوله پاره آماده سول موبزکولای سوچه په بېلو طریقو سره هغه نشر کړو. یوه طریقه داده چه دیوه کاغذ پر مخ باندې د هر جواب وړ کونکي (informant) خبري په بېلو بېلو عمودي ستونونو کې په داسې ډول سره را ولوچه د ټولو جواب وړ کونکو هغه جوابونه چه دیوې موضوع په باره کې یې وړکړي دي څنگ پر څنگ پر یوه افقي لیکه باندې واقع سي، خو په دې توگه موبز وکولای سوچه نوموړي جوابونه یوله بله سره پر تله کړو. بله طریقه داده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توگه په داسې ډول سره وښیوچه په هغه کې د هر جواب وړ کونکي جواب د هغه جواب وړ کونکي د هستوگني په ځای کې واقع سي. دغه دوه طریقه یوه غوره طریقه ده. ځکه چه د دغسې نقشو یوه مجموعه موندنه موقعه راکوي چه دیوې ژبې د بېلو بېلو عناصر وداستعمال مشخص ځایونه په نوموړو نقشو کې د مقایسه کولو په ترڅ کې پیدا او مقایسه یې کړو او په یوه نظر سره په اسانه توگه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راوړو. د دغسې نقشو مجموعه چه په هغو کې دیوې ژبې د بېلو بېلو لهجود غسې او داسې نور توپیرونه ښوول سوي وي د ژبپوهني په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas) بلل کېږي.

کوم سړی چه د ژبې تحقیق کوي و هغه ته محقق (Field worker) وايي. جیلیرون (Gillieron) چه د سويس

یوډ پر نامتو ژبپوهاند دی وایي چه محقق باید یو سړی وي . یعنی دیوې ژبې ټولې لهجې ښایي چه دیو سړي په واسطه ثبتي سي . مگر جود (Jud) او جې برگ (Jaberg) چه دواړه دده شاگردان وودایتاليې اوسویس د ژبپوهنې اونژادپوهنې (Ethnology) داطلس په ترتیبولوکي یې له درو تنو څخه کار اخیستی دی .

محقق ښایي چه دلهجې په محل کي کار وکړي اود جواب ورکوونکي جوابونه پخپله باید ولیکي . دپټا (هغه مواد چه دژبې دلهجو دتحقیق له پامه راغونډیږي) ښایي چه دخبر ودعادي سرعت له مخې ثبته سي چه طبعي وي نه دورواو غیر طبعي خبرو په موقع کي . دخبرو په ثبتولوکي به ډېر تلوار نکوي . یعنی هرکله چه محقق ډاډه سي چه آوازونه یې په صحیح ډول سره اورېدلي دي نو وروسته دي دهغوی په ثبتولوکي اقدام وکړي . محقق باید له جواب ورکوونکي څخه داغوښتنه ونکړي چه یوتوری تردسې یا څلور واړه زیات تکرار کړي . بلکه اکثره محققین ولومړي تلفظ ته اهمیت ورکوي او که کومه اشتباه ورته پېښه سي هغه په نور ومشاھو خبر وکي رفع کوي . محقق باید دا کوښښ ونکړي چه دژبې ټول مواد هرو مرو ترعمومي قواعد ولاندي راوي . ځکه چه په یوه ژبه کي یې قاعده اوغیر منظم شیان دژبې یوه مهم برخه تشکیلوي اود باقاعدو شیانو په څېر اهمیت لري . نو ددې له امله هرڅه باید کت مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کي موجود وي اود هیڅ شي له ثبتولو څخه باید ساترگي پټي نسي . خجونه اوفشارونه په

اکثر و ژبوکي دکلمو او جملو و معنی ته تغیر ورکوي. لکه د (خوټه، پرته، کښېنستم) په کلمو کې که پر لومړي سېلابونو باندې خج واقع سي یوه معنی ورکوي، او که د پای پر سېلابونو باندې خج لاسي بله معنی ورکوي. دغه رنگه د (نره په پوهنځي کې له ده سره گرامر وایي) په جمله کې پر څلور و برخو باندې موبه فشار را وستلای سو. پر هره برخه چه فشار را ولود جملي معنی څه توپیر پيدا کوي. یعنی که پر (نره) باندې فشار را ولودا معنی ورکوي چه بېله ما شخه بل څوک له ده سره په پوهنځي کې گرامرنه وایي یا ممکن دا معنی ورکړي چه بېله ما شخه دي بل څوک له ده سره په پوهنځي کې گرامرنه وایي. که پر (پوهنځي) باندې فشار را ولودا معنی ورکوي چه نره له ده سره په پوهنځي کې گرامر وایي او بل ځای یې نه ورس وایم. که پر (ده) باندې فشار را ولودا معنی ورکوي چه له بل چا سره نه په پوهنځي کې گرامرنه وایي بلکه یوازې له ده سره یې وایم. او که پر (گرامر) باندې فشار لاسي بیا دا مطلب ځني اخیستل کېږي چه بېله گرامر شخه کوم بل مضمون له ده سره په پوهنځي کې نه وایم. نو ځکه د تحقیق په وخت کې محقق بنایي چه د ثبتي خجونه او فشارونه هم ثبت کړي خو په دې برخه کې هم دیوې ثبتي دلته جوته وایي او ورته والی څرگند سي.

په هغه سیمه کې چه محقق د ثبتي دلته جوته تحقیق کوي لومړی باید د نوموړي سیمې یوه جغرافیایي سروې وکړي خو په دې توگه څه عمومي او ابتدایي معلومات دهغو بېلو بېلو سیمو په باره کې لاسته راوړي

چه په هغوی کي د شري د استعمال توپیر ونه موجود وي . وروسته تر هغه
 محقق باید دوه کاره وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیایي سیمو یولست ترتیب
 کړي چه په هغوی کي د ژبي هغه عناصر چه یوله بله توپیر منل لري وروسته
 په غور من وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصر ولست ترتیب کړي چه په نوموړو
 سیمو کي باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهر لست چه دیولر پوښتنو څخه مرکب
 دی دیوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل خوځ کوي . هغه پوښتنې
 چه دیوه پوښتنلیک په توگه ترتیب لري بنایي چه یوله بله من رابطه ولري . یعنی
 که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي و پلاما ته څه وایاست ،
 دوهم پوښتنه مو باید دا وي چه تاسی مو را ته څه وایاست او وروسته پسې دخور
 وراوړ ، وراړ او داسي نورې پوښتنې وکړو او هر گړی و موضوع ته بنایي چه
 تغییر وړنکړو .

نوموړي لستونه چه ترتیب سول بیانو محقق په نوموړو سیمو
 کي سفر کوي او په هره هغه سیمه کي چه ده د مخه د تحقیق کولو له پاره ټاکلې
 ده توقف کوي . په هغه ځای کي مناسب جواب ورکوونکي (informants)
 پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول
 په یوه سیمه کي دوه جواب ورکوونکي انتخاب لري او نوموړي خلک بنایي چه
 داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کي لوی سوي وي او
 هغه مواد چه محقق یې په دغه سیمه کي راغونډوي د نوموړي ټولې سیمې
 دخلکو د شري نمایندگي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

نېټه وليکي . د جواب ورکونکي په انتخابولو کې د محقق د پرمختلونکي لارښوونې .
 کوم څوک چې پوښتنه ځنې کېږي دهغه نوم د هستوګنې ځای ، دهستوګنې
 د ځای بدلون ، په نور وژبو کې دده معلومات ، سن او داسې نور معلومات چې
 د ژبې په بدلون کې برخه لري باید وليکل سي . د جواب ورکونکي عمر باید تر
 شپاړسو کالو زیات وي . ځکه چې بېله جزوي استثنا آتو څخه هغه څوک چې
 عمر یې تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کې پوره تجربه او معلومات نلري . په
 عمومي ډول نرت د جواب ورکونکي په حیث تر ښځې ترجیح ورکوله کېږي .
 ځکه چې نرنسټ وښځي ته په ټولنه کې په عمومي ډول له خلکو سره د پرتاس
 لري . د جواب ورکونکي فکري ذکاوت د ژبې په تحقیق کې د پراهمیت لري ،
 او هر څومره چې په ژبه کې د پرمختلونکي ولري هغومره کټوره نتیجه ولاس ته
 راځي . د جواب ورکونکي خوله او غاښونه باید نواقص ونلري . ځکه چې که
 یې غاښونه وتلي وي یا یې مثلاً ژبه کوم عیب ولري ، ممکن د ژبې آوازونه
 په صحیح ډول سره ادا نکړي سي . که یو محقق وغواړي چې صحیح مواد
 اوسمه د پتالاس ته راوړي نو ښایي چې د جواب ورکونکي ټوله اوضاع او خواص
 مطالعه کړي او دهغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحیح او د
 د اړخه جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکونکي څخه اخیستلای سي
 چې دوی یوله بله سبه سره وپېژني او یو د بل په خوی او بوی سره بلد سي .
 محقق باید په دې عقیده وي چې جواب ورکونکي همېشه صحیح جوابونه
 ورکوي . نو ځکه دی باید له جواب ورکونکي سره مباحثه ونکړي . که څه هم

ڪله ڪله جواب ورکوونڪي مٿن غلط جواب وٺي ڪري ڪو محقق بايد
 دليلونه ورسره وٺي واپي. ڇڪه تجزيي ثابت ڪري ڏهه ڇهه له جواب ورکوونڪي
 سره دليلونه ويل گهٽ نلري او محقق ڪولا ي سي ڇهه داسي مشڪلات
 د خيلي ڊپٽا په نور و محتوياتو کي حل ڪري. محقق بايد د جواب —
 ورکوونڪي په مرسته او بنوونه خپل تلفظ صحيح ڪري. ڪومر آواز يا ڪومه
 ڪلمه يا خبره ڇهه محقق دهغه په تلفظ کي اشتباه وٺي په جواب ورکوونڪي
 پسي دي خو واره تڪرار ڪري ڇو صحيح تلفظ يي ڏهه ڪري او جواب ورکوونڪي
 هم دهغه د صحت تصديق وڪري. له جواب ورکوونڪي ڇڻه بنيادي ڇهه ڏڻي
 په باره کي علمي پوڀنٽني ونسي مثلاً دا بايد ڇڻي ونه پوڀنٽل سي ڇهه ولي د
 (ما احمد وليد) پرڇاي (نزه احمد وليد) ياد (نزه احمد وينم) پرڇاي
 (ما احمد وينم) نسو ويلاي. د داسي پوڀنٽنو جوابونه بايد وروسته تر
 هغه ڇهه مواد راڻونڊ سول او ڊپٽا ترتيب سوهه له ڊپٽا ڇڻه واخيستل سي.
 د تحقيق په وخت کي دي د جواب ورکوونڪي لياقت او ذڪاوت وستايل سي.
 له جواب ورکوونڪي سره ڊپر صميهانه او دوستانه وضعت ڪول د محقق د —
 برياليتوب سبب گرڇي. په يوه وخت کي بايد ڊپر ڪار ونسي. په عمومي ڊول
 محقق بايد په يوه وخت کي تر (۴۵) دقيقن زيات ڪار ونلري. يعني وروسته
 تر هرو (۴۵) دقيقو بايد تفريح وسي. ڪه محقق په ورڇ کي دري وار له
 جواب ورکوونڪي سه پنڇه ڇلويست دقيقن ڪار وڪري اونور وخت دنومور
 موادو په مطالعه او ڇڻينور يسو او پيونڊونو (affixes) په يادولو سره

تېر کړي ممکن یوه سمه اود د اړوندو د پټا راغونډه او ترتیب کړي. خو د محقق له پاره لازمه ده چې د تحقیق په وخت کې د ژبې ځینې اساسي مواد لکه د کلپور لیبې، ځینې لاحقې، سابقې او د هغې ژبې داسې نور مهم عناصر نه ده کړي.

هرکله چې ټول مواد په نوموړي ترتیب سره راغونډېدل نو وروسته نقشي ترتیب یې چې په هغه کې د هغو عناصرو استعمال په بېلو بېلو سیمو کې وینول سي چې د هغه په پوښتنلیک کې ترتیب سوي دي. توماس او ایلن د امریکا د شپو هني نامتو پوهان دي چې د لهجوي اطللس د موادو د راغونډولو په برخه کې یې نسبتاً نوي طریقې استعمال کړي دي. چارلس ک. توماس (Charles K. Thomas) د ژبې هغه عناصر چې دی یې د لهجود معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندې لولي او د تېپ ریکارډر په ذریعه یې تېپوي. په دې طریقه کې دده گټه داده چې دی ویوه داسې چاته اړتیا نلري چې په فونیتیکس کې د ډیرې پوهې خاوند وي او نه دی ودي ته ضرورت پيدا کوي چې مجادله وکړي چې څه ډول سیمبولونه او علامې د څه ډول آوازونو له پاره باید استعمال سي. که چیرې د تېپ ټخه کار وانه خيستل سي نو د ژبې مواد د تحقیق په وخت کې په ډېر دقیق ډول سره ثبتول غواړي او دا کار هغه څوک کولای سي چې په فونیتیکس کې کافي معلومات او پوهه هم لري، خو د ژبې د لهجو ټول آوازونه د هغو فونیتیکي علامو او سیمبولونو

سره سم وليکي چه ورته ټاکل سوي دي . دغه رنگه توماس په نوموړې
 طريقه سره د ډېر وځلو د خبر و نهونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . برسېره
 پر دې د ټېپولو په واسطه د پېرداسي فونولوجيکي خواص څرگندېږي چه حتی
 یوه ډېره دقیقه فونوتيکي الفبا اوسیمبولونه یې هم نسي څرگندولای . د دې
 طریقې یوه بله گټه داده چه د عروضي خواصو (suprasegmental characteristics) یا په بل عبارت د ژبي په معنی کي د خجونو او فشارونو
 اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .

هیرلډ ب . اېلن (Harold B. Allen) له یوې بلي
 طریقې څخه کار اخلي او هغه داده چه لومړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش
 کوي چه داسي شيان لکه دهفتې ، دوړځو یا د میاشتو نومونه وښيي
 او وروسته بیا ځيني جملې ورکوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک
 کړي . لکه په دې جمله کي : (د دوی ... ډېری شیدې کوي) چه جواب
 ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (خوا) له پاره یې
 استعمالوي . خود ا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (خوا) دکلمې پر ځای
 د (کامېښي) کلمه راوړي . نو د دې دپاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه
 کلمه لاس ته راوړي چه د (خوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړي
 جملې سره ورته والی ولري خو ځله تکراروي خو چه جواب ورکوونکي و دې
 ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (خوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي
 جملې لکه (د دوی ... لنکه سوه او کیلگي یې راوړ) یا لکه (غويي دیوي او ... د

شید وله پاره روزل کیری (اوداسی نور ... تول پوښتنلیک په همدې
ترتیب جواب ورکونکی لوی اود جملو خالي ځایونه ډکوي او په همدغه وخت کې
د جواب ورکونکي جوابونه تېپیری. د ژبي عروضي خواص د ځینو نورو هغو
مخصوصو موادو څخه لاس ته راوړي چه له جواب ورکونکي څخه یې تېپ کړي

د لېجوي اطلیس اصطلاحات

د لېجوي اطلیس کې د ژبو هنري علما ځیني
اصطلاحات راوړي چه دلته یې باید په لنډ ډول سره یادونه وسي. په
دې جمله کې ایسوگلاس (isogloss) یوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره
استعماليږي. د لېجوي اطلیس په ترتیبولو کې ډېر مهم کار دادی چه د ژبي
د مختلفو عناصرو د استعمال توپیر چه په بېلو بېلو سیمو کې موجود وي -
وښوول سي اود هغوی وېشونه اوسرحدونه وټاکل سي. هغه سرحدي لیکه
چه د ژبي د یوه عنصر د استعمال توپیر په مختلفو سیمو کې وښيي ایسوگلاس
بلل کیری. ځینی ایسوگلاسونه نسبت و ځینو نورو ایسوگلاسونو ته ډېر
مهم بلل کیری. مثلاً کوم ایسوگلاس چه د وې لویي سیمې سره بېلوي نسبت
وهغو ایسوگلاسونو ته ډېر مهم بلل کیری چه ترکیب او ورو ورو سیمو

په غیر منظم ډول سټ تیریزې. د ژبې کوم عنصر چه په یوه محدوده سیمه کې استعمالیږي اودغه سیمه د یوه آیسوگلاس په واسطه احاطه سوې وي وهغې سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وايي. د ژبې ځینې هغه عناصر چه د استعمال توپیر لري ممکن په پراگنده ډول سټ تیت سوي وي نوځکه آیسوگلاسونه هم ددغسې عناصرو د استعمال دځایونو د بنوولو په غرض یو په بل سټ ننوتلي اوگډ وډ سټ واقع سوي وي. داسې سیمې چه دغسې آیسوگلاسونه پکښې راغلي وي کربېلېدایږي (graded areas) یې بولي. کله کله یونریات شمېر-آیسوگلاسونه په یوه ځای کې سټ واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خواباندي تللي وي. هغه سیمه چه د آیسوگلاسونو ددغسې بندلولو په واسطه سټ بېله سوي وي لهجوي سیمه (dialect area) یې بولي اودغسې آیسوگلاسونه چه د بېلو سیمو په منځ کې یې یو پلن سحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوگلاس یا هغو آیسو-گلاسونو ته چه شمېر یې لږ وي د ژبې ډېر تغیرونه او بدلونونه ښیي او ممکن کله کله ددغسې سیمې پر لهجه باندي یو بېل نوم کښېښول سي.

لومړۍ پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته جواب ورکړي داده چه آیا دغه آیسوگلاسونه یا آیسوگلاس همپشه ځای پرځای ولاړ وي او که په حرکت کې وي، او که حرکت کوي نو پر کومه خواباندي روان وي؟ یو آیسوگلاس یا د آیسوگلاسونو یو بندل چه د کوم داسې سدل څنګه سټ تېر سوي وي چه دخلکو په منځ کې یې رابطه او تګ لټګ قطع کړی وي په عمومي ډول د توقف په حالت کې وي. د ژبې د کوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

سري څخه ترسري پوري اوله کلي څخه ترکلي پوري خپريزي او تر هغه وخته پوري په حرکت کي وي خو چه دکوم مانع سره مخامخ سي او ودریزي. دامانع ممکن طبعي وي لکه کور غر یا کور لوی سیند یا ممکن سياسي وي. که چيري دا ډول مانع وجود ونلري نو سري بايد اغلباً داسي نتیجه واخلي چه د ژبي نوموړي عنصر یا عناصر تل په حرکت کي وي او وهرې خواته چه لار ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبي اطلس په نقشوي نه یوازي ليکي استعمالولای سو بلکه موږ کولای سو چه مربع گاني، مثلثونه، دایري او داسي نوري نښي استعمال کړو. د مثال په توگه په پښتو کي د (ښ = S) آواز په ځينو ځايو کي په (ښ = S) په ځينو سیمو کي په (خ = X) او په ځينو منطقوي په (خ = X̃) سره تلفظ کیږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = S) نوموړي دری ډوله سیمي په یوه نقشه کي وښو، کولای سو چه په هغو ځايو کي چه (ښ = S) وایي د مربع، او په هغو سیمو کي چه (خ = X) وایي د مثلث، او په هغو مناطقو کي چه (خ = X̃) وایي د دایرو علاحي — کنیر: دواو په دې توگه د نوموړي آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سیمو کي د نقشې پرمخ وښو.

کله کله د ژبي کوم عنصر یا عناصر په همافه یوه ځای کي په بېل بېل ډول سره استعمالیږي چه داسي ځایوته انتقالی سیمه (transition area) وایي. لکه د کندهار په علاقه کي چه (کښی) او (کي)

دواړه وايي مگر په ننګرهار او ځينو نورو سيمو کې (کښي) نه استعمالېږي. کله کله د ژبې ځينې عناصر نيوازي په هغو سيمو کې پيدا کېږي چې گوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره ډېر تګ او راتګ نلري. د دغسې سيموله پاړه د مارجنل (marginal) يعنې کناري يا گوښه اصطلاح راوړله کېږي.

يادونه

ژبه او ليک بايد سره بېل سي. ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چې تر يو خاص نظم او سيستم لاندې د انسان د صوتي غړو په واسطه ادا کېږي. مګر ليک د سيمبولونو داسې يو سيستم دی چې د دغو آوازونو د کښلو او ترسيمولو له پاړه په کارېږي. د عصري ژبپوهنې له مخې د دغو رسم سوو سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای. نوکه موږ وغواړو چې د يوې ژبې تحقيق وکړو بيا يې چې خبرې تر غور او کتنې لاندې ونيسو نه ليک، خصوصاً په پښتو او دري ژبو کې چې د ټولو واولي آوازونو له پاړه ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخې د نوموړو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای.

د ژبو د ساختماني او جوړښتي او د هغو د بېلو بېلو لهجو

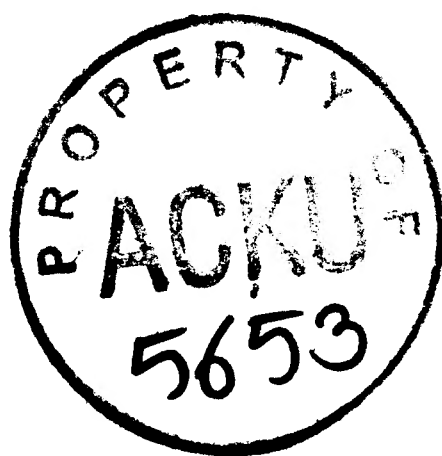
د توپیر ونو خپرل او معلومول ځانله اصول او میتود لري چه دا کار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم و سي نه په غیر علمي او اتکلي توگه. د نړۍ ژبي د ساختمان او جوړښت له هغې یوله بله سره توپیر لري. نو ځکه دیوې ژبي ساختمان او جوړښت باید د کومي بلي ژبي د ساختمان او جوړښت پر اساس تر تحقیق او خپرني لاندې ونه نیول سی، بلکه هره ژبه بنایي چه دخپل ساختمان په چوکاټ کي و خپله سي. ددې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توگه او په نسبت بشپړ ډول زده سي نو د شاگرد د مورنۍ اود هغې ژبي جوړښت او ساختمان چه شاگرد یې نوې زده کوي هرومرو باید سره پرتله سي خو په دې توگه د نوموړو ژبو توپیر ونه څرگند سي. وروسته شاگرد باید دهغو توپیرونو په زده کړه کي ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغې ژبي سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

— پای —

لیک: نصیر جلیس لښتون

ددې رسالې په ليكلو كې ماډالاندي كتابونه كټلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto, The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology, The Univ. of Michigan.

دبیرخانه کتب خطی
دبیرخانه مطبعه